

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет української філології
Кафедра української та зарубіжної літератур**

**ФІЛОСОФСЬКО-ЕСТЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТВОРЧОСТІ
СЕРГІЯ ЖАДАНА ТА ВИВЧЕННЯ ТВОРІВ МИТЦЯ
В 11 КЛАСІ ЗАКЛАДУ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Кваліфікаційна робота студентки
групи УМЛм-24
ступінь вищої освіти магістр
спеціальності 014.01 Середня освіта
(Українська мова та література),
додаткової спеціалізації – Зарубіжна
література
Антоненко Юлії Олександрівни

Керівник: кандидат філологічних наук,
доцент **Онiкiєнко I.M.**

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Антоненко Юлія, студентка групи УМЛм-24 другого (магістерського) рівня, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело. Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

АНОТАЦІЯ

Антоненко Ю. О. Філософсько - естетичні засади творчості Сергія Жадана та вивчення творів митця в 11 класі закладу середньої освіти : рукопис. Кривий Ріг, 2025. 74 с.

У кваліфікаційній роботі досліджено вираження художньої естетики постмодернізму та метамодернізму як філософсько - естетичних засад творчості Сергія Жадана. З'ясовано історико-культурну ситуацію к. XX п. ХХІ століття, що стала передумовою формування постмодернізму та метамодернізму як ключових філософських та літературних напрямів епохи. Окреслено коло проблемних питань, пов'язаних з ігровим письмом, екзистенційними та релігійно-християнськими мотиви поетичних збірок митця, проблемами національної ідентичності та екзистенційного вибору людини під час війни.

Проаналізовано навчально-методичне забезпечення, яке складається з Державного стандарту базової середньої освіти, чинних програм з української літератури (рівень стандарту та профільний рівень) для загальноосвітніх навчальних закладів 10-11 класів за 2017 р., а також підручників з української літератури для 11 класу різних авторів за 2019 р. На підставі опрацьованих джерел створено методичні рекомендації щодо освоєння старшими підлітками понять «постмодернізм», «метамодернізм» й мистецької біографії Сергія Жадана. Розроблена методика спрямована на формування громадянської, культурної компетентностей та автентичного лідерства, що сприятиме відповідальності молоді в умовах війни, здатності ефективно взаємодіяти з іншими людьми в суспільних інтересах.

Ключові слова: постмодернізм, метамодернізм, екзистенціалізм, релігійно - християнська філософія, автентичне лідерство, компетентнісний підхід.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	10
1.1. Історико-культурна ситуація к. XX п. XXI століття. Філософсько-естетичні засади постмодернізму.....	10
1.2. Метатмодернізм як філософський та літературний напрям початку XXI століття.....	15
Висновки до першого розділу.....	24
РОЗДІЛ 2. ФІЛОСОФСЬКО-ЕСТЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТВОРЧОСТІ СЕРГІЯ ЖАДАНА.....	26
2.1. Вираження естетики постмодернізму в поетичних збірках «Балади про війну та відбудову», «Динамо Харків».....	26
2.2. Екзистенційні та релігійно-християнські мотиви поетичних збірок «Тамплієри», «Життя Марії».....	33
2.3. Проблеми національної ідентичності та екзистенційного вибору людини під час війни в романі «Інтернат».....	41
Висновки до другого розділу	45
РОЗДІЛ 3. ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ СЕРГІЯ ЖАДАНА В 11 КЛАСІ ЗАКЛАДУ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	47
3.1. Аналіз чинних програм і підручників з літератури щодо наявності обсягу матеріалу про художні стилі кінця XX початку XXI століття та творчість Сергія Жадана.....	47
3.2. Формування громадянської, культурологічної компетентностей та автентичного лідерства під час вивчення провідних мистецьких напрямів в українській літературі кінця XX- початку XXI століття» в 11 класі закладу середньої освіти.....	55

Висновки до третього розділу	66
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	70

ВСТУП

Актуальність теми. На початку XXI століття на зміну постмодернізмові поступово приходить новий тип світосприймання і мистецький напрям – метамодернізм, теоретичне осмислення якого пожвавлюється лише зараз. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю виявити особливості метамодерністської поетики та простежити, як воєнна реальність, у якій Україна перебуває з 2014 року, впливає на формування й засвоєння в національному мистецькому дискурсі універсальних світоглядно-естетичних ознак метамодернізму. Новим викликом для дослідників стає осмислення творчості тих письменників, які створювали свої тексти в межах двох художніх систем – постмодерної та метамодерної.

В умовах гібридної війни росії проти України та подальшого повномасштабного вторгнення військ рф на територію нашої держави, збільшується актуальність творів Сергія Жадана про ці трагічні події.

Загальноприйнятим було вважати Сергія Жадана представником постмодерної літератури. Це дійсно так стосовно творчості митця від 90-х років до 2014 року, коли розпочалася військова агресія рф проти України. Саме у цей період художній стиль митця зазнає суттєвих трансформацій. Він більше не є виразником підліткової літератури, а виразником національної ідеї у своєму прагненні об'єднати Україну. В цей час важливим для автора стало вироблення нового філософсько-естетичного світогляду, що ґрунтується на засадах екзистенціалізму та релігійно-християнських цінностях.

Вивчення творчості Сергія Жадана періоду постмодернізму є досить розлогим і багатограним, тоді як період метамодерний залишається малодослідженим. Необхідним є комплексний погляд на творчість митця, що дасть змогу розв'язати складне питання жанрово-тематичного, а головне, філософсько-естетичного змісту його літературного спадку. Тому тема наукової праці є актуальною.

Стан розробки проблеми. Теоретичні засади постмодернізму розробляли Т. Гундорова, Г. Носова, Ю. Ковалів.

Я. Поліщук у статті «Література XXI століття: Прогностичний начерк» досліджує ознаки нового стилю, який можна вважати перехідним від постмодернізму до метамодернізму. Автор вивчає причини виснаження постмодернізму, серед яких входження українських митців у нові європейські та світові контексти та російська агресія. Дослідник називає новий стиль, що формується, автентизмом і виділяє його ознаки.

В. Пахаренко характеризує культурно-ідеологічні передумови появи, суть і основні риси домінантного в сучасній літературі та культурі напрямку – метамодернізму. Національну специфіку українського літературного метамодернізму періоду російсько – української війни та процеси ідентичності у воєнний час досліджувала Т. Гребенюк. Т. Гундорова визначає хронологічні рамки українського постмодернізму та його варіанти. Авторка статті «Постмодернізм» в «Енциклопедії сучасної України» Г. Носова актуалізує поняття інтертекстуальності, яке увів в обіг Ж. Деррида, наполягаючи на тому, що постмодерна культура являє собою сукупність текстів, кожен із яких створюється на основі вже існуючих текстів.

У програмі з української літератури рівня стандарту для 10-11 класів 2017 р. (автор Р. Мовчан та ін.) зазначено, що важливим для розуміння учнями творчості сучасних українських письменників є розгляд історико-культурної ситуації наприкінці XX – на початку XXI ст. та художніх стилів, що були сформовані в цю епоху – постмодернізму та метамодернізму (хоча на 2017 рік такий термін ще не устаткувався, а мав початкову форму – постпостмодернізм). Творчість С. Жадана включено в тематичний блок «Постмодернізм і постпостмодернізм». У програмі зазначено, що під час вивчення індивідуального стилю письменника вчитель має забезпечити реалізацію завдань загальнокультурної лінії: сприяти культурній самоідентифікації учнів, орієнтувати їх у просторі національної й світової культури, розглядати художній твір у широкому мистецькому контексті – у

зв'язках із філософією, міфологією, фольклором, – а також формувати повагу до культурних здобутків інших народів [37, с. 6]. В дослідженні продемонстровано можливість формування загальнокультурної, громадянської компетентностей та автентичного лідерства, що посприє вихованню молоді, здатної до командної роботи під керівництвом відповідального креативного лідера.

Мета роботи полягає в тому, щоб дослідити філософсько-естетичні засади творчості Сергія Жадана та розробити методичні рекомендації щодо вивчення творчості митця в 11 класі закладу середньої освіти.

Для досягнення зазначеної мети розв'язували такі **завдання**:

- дослідити філософсько-естетичне підґрунття художніх стилів к. ХХ – п. ХХІ ст. - постмодернізму й метамодернізму;
- розкрити особливості художнього стилю та естетичний зміст поезії Сергія Жадана постмодерного періоду творчості;
- з'ясувати філософсько-естетичні зміст творів С. Жадана періоду метамодернізму;
- окреслити основні підходи-та розробити методичні рекомендації щодо вивчення творчості Сергія Жадана в 11 класі закладу середньої освіти.

Об'єкт дослідження- поезії зі збірок «Балади про війну та відбудову» 2001 року та «Динамо Харків» 2014 року, «Тамплієри» 2015-2016 років, “ Життя Марії” 2015 року; роман “Інтернат”.

Предмет дослідження- філософсько-естетичний зміст творчості Сергія Жадана та методика її вивчення в 11 класі закладу середньої освіти.

Основні методи дослідження: теоретичний аналіз (вивчення основних теоретичних понять «постмодернізм» та «метамодернізм»); літературозначий аналіз (поезії та прози митця); теоретичний синтез (узагальнення теоретичних відомостей про філософсько-естетичні засади митця); біографічний, історико-порівняльний.

Наукова новизна кваліфікаційного дослідження є незаперечною, оскільки воно є самостійним, комплексним, оригінальним. В роботі

систематизовано погляди дослідників про творчість Сергія Жадана в контексті двох історичних періодів — постмодерного та метамодерного; проаналізовано і з'ясовано філософсько-есетичні зміст творчості митця першого та другого періодів; розроблено методичні рекомендації щодо вивчення постмодернізму та метамодернізму в 11 класі, вироблено основні методичні підходи до аналізу творів Сергія Жадана.

Теоретичне та практичне значення роботи полягає в тому, що в ній поглиблено й доповнено розуміння напрямів та художніх стилів сучасної української літератури, з'ясувано зміст теоретичних понять «постмодернізм» та «метамодернізм». Результати магістерського проекту, напрацьований матеріал можуть бути використані у практичній професійній діяльності у розробках проблеми вивчення постмодерної та метамодерної літератур, під час опрацювання творчості Сергія Жадана.

Наукове дослідження пройшло **апробацію** у вигляді доповіді на Всеукраїнській студентській науковій онлайн конференції, що відбулася на базі КДПУ 14 травня 2025 р. Також на Всеукраїнській науковій конференції «Українське слово в науковому вимірі», що відбулася 29–30 жовтня 2025 року в Криворізькому державному педагогічному університеті в онлайн-форматі. Із теми дослідження є публікація: Антоненко Ю. О. Протистояння імперській ідеології в постмодерній поезії С. Жадана. *«Українське слово в науковому вимірі» : збірник тез доповідей Всеукраїнської наукової конференції*, м. Кривий Ріг, 29–30 жовтня 2025 року. Кривий Ріг : КДПУ, 2025. С. 7-13.

Структура роботи: Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (46 позицій), повний обсяг дослідження 74 сторінки., з яких 69 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історико-культурна ситуація к. ХХ п. ХХІ ст. Філософсько-естетичні засади постмодернізму

Теоретичні засади постмодернізму розробила Тамара Гундорова у монографії «Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодернізм». Дослідниця визначає хронологічні рамки початку українського постмодернізму. Мова про Чорнобильську катастрофу як ознаку кінця тоталітарної епохи. Розвиток цього художнього стилю дослідниця поділила на такі етапи: «Чорнобиль і постмодерн», «Прощання з класикою», «Зустріч з «іншим»», «Постмодерн як іронічна поведінка», «Карнавальний постмодерн», «Феміністичний постмодерн». Творчість Сергія Жадана Т. Гундорова пов'язує з такими віхами розвитку цього стилю як «Постмодерна бездомність», «Посттоталітарний кайф».

Дослідниця доводить, що Чорнобиль слід розглядати не тільки як техногенну трагедію, а і як символ епохи. Саме в цей період, за її спостереженнями, формується так звана постчорнобильська бібліотека, позначена оновленим типом свідомості: Україна входить у добу післяапокаліптичних реалій, у час становлення нової державності, постмодерного мислення та сучасної української літератури [12, с. 10].

Т. Гундорова визначила ключові засади постмодернізму:

- 1) Підрив ідеологічного простору тоталітарної культури, дегероїзація героя.
- 2) Словесні ігри та іронічна лінгвістична поведінка.
- 3) Присутність різномнатіних дискурсів.
- 4) Вторинність стосовно модернізму і всієї модерної культури.
- 5) Інтертекстуальність як маніпуляція чужими текстами, цитатами.
- 6) Відкриття «іншого» й руйнування тотальності соцрадянського зразка.

7) Карнавальна свідомість, що слугує формою самоствердження тогочасного покоління українських авторів, і асоціюється з молодістю, грою, ексцентрикою, масовою культурою.

В енциклопедії сучасної України авторка статті Г. Носова визначає постмодернізм як філософську, світоглядну позицію, яка є антитезою модерністському мистецтву, що з класичного змінюється на некласичне. Дослідниця підкреслює, що термін «постмодернізм» відображає явища суспільного й культурного життя другої половини XX – початку XXI століття, які постали після доби модернізму в мистецтві, архітектурі, філософії та способах пізнання реальності. У статті зазначено, що вперше поняття «постмодернізм» увів у науковий обіг німецький філософ Р. Панвіц у праці «Die Krisis der europäischen Kultur» («Криза європейської культури», Нюрнберг, 1917). Згодом, у 1947 році, завдяки англійському історику А.-Дж. Тойнбі цей термін набув культурологічного змісту в його відомій праці «A Study of History» («Дослідження історії»; укр. переклад – К., 1995, т. 1–2). Подальший розвиток поняття постмодернізму забезпечили ідеї французьких мислителів – Ж. Дерріди, Ж. Батая, Ж.-Ф. Ліотара, Ж. Лакана, М. Фуко, а також концепції семіотика й письменника У. Еко.

Більшість учених вважають, що становлення постмодернізму припадає на 1960–1970-ті роки, коли відбувається криза основних ідей «філософського» модерну — ніцшеанського проголошення «смерті Бога», бартівської «смерті автора» та, зрештою, зникнення самого суб'єкта. Ж.-Ф. Ліотар окреслює цей період – 1970-ті роки XX століття як «стан постмодерну» [17].

Г. Носова підкреслює, що для мистецтва постмодернізму властиві фрагментарність і принцип монтажу. Митець постмодерної доби не створює абсолютно нових форм, а радше відбирає вже наявні, поєднує їх, переносить у новий контекст, надаючи їм іншого змісту. Із цим явищем пов'язується ідея «смерті автора» та водночас посилення ролі глядача чи читача, який стає співтворцем смислів мистецького твору. 1967 року французький філософ і літературний критик Р. Барт у своєму есе «The Death of the Author» («Смерть

автора») уперше теоретично осмислив це поняття. Саме тому Ж. Бодріяр говорить про «смерть сучасного мистецтва», маючи на увазі втрату традиційного розуміння творчого начала [17].

Авторка статті «Постмодернізм» в «Енциклопедії сучасної України» Г. Носова не лише актуалізує поняття інтретекстуальності, а також називає другий важливий термін для постмодернізму – «симулякр». Дослідниця звертається до ідей Ж. Бодріяра, який вважав, що симулякр замінює реальність «постреальністю» через процес симуляції, створюючи ілюзію присутності там, де її немає, і стираючи межу між дійсним та уявним, перетворюючи зміст на форму. Науковиця робить висновок, що філософія постмодернізму ґрунтується на запереченні існування єдиної універсальної істини, сприйнятті світу як множинного, а істини — як відносної й такої, що завжди підлягає сумніву [17].

У літературознавчій енциклопедії Ю. Коваліва постмодернізм визначається як цілісний та багатозначний комплекс мистецьких й філософських уявлень, що відмежовуються від класичних і модерністських традицій. Для представників цього напрямку стає очевидним, що об'єктивна істина є ілюзорною, а навколишній світ перетворюється на своєрідний театр абсурду – апокаліптичний карнавал, відірваний від справжнього буття. За таких умов мистецька творчість постає у формах компіляції, ремінісценцій та колажу. Так виникла потреба в утвердженні ігрового принципу, що вказував би на протиприродність цивілізації. У 70-х — 80-х роках ХХ століття постмодернізм перетворився на визначальний напрям філософії, мистецтва, літературної критики [26, с. 253]. У цій же статті йдеться про те, що концепція постмодернізму також спирається на світовідчуття суцільної несталості, відображене у теорії катастроф французького математика Р. Тома. Ця сучасна концепція пов'язана не стільки зі світоглядом, скільки зі способом світовідчуття. Провідного значення набуває емоційне ставлення людини до життя, яке формує постмодерністський тип чуттєвості — орієнтацію на сприйняття роздробленої, фрагментарної реальності.

Постмодернізм враховує досвід авангардистів, тому послідовно розмиває межі між артистизмом та профанацією, аристократизмом духу і кітчем, сакральним та буденним, тиражує шоу, поширює мас-культ, стимулює перехід від твору до конструкції [26, с.254].

Прибічники постмодернізму підкреслюють, що сучасний автор працює не з первинною, а вже культурно опрацьованою матерією, тому його твір утрачає початкову новизну й постає осередком інтертекстуальних зв'язків, як на композиційному, так і на мовному, образному рівнях, є алюзією на інші твори, нанизуванням цитат, своєрідним колажем, свідомою компеляцією, стилізацією, самоіронією, поширенням еротики тексту. Його художній світ постає як поєднання різнорідних елементів – високого й низького стилів, різних жанрових форм. Постмодерністи зосереджуються на руйнуванні «великих наративів», замінюючи їх окремими локальними історіями, покликаними відобразити стан сучасної свідомості в умовах кризи, а не утвердити певну систему знань. Будь-яка сталість у цьому контексті сприймається як ілюзія. Постмодерна естетика орієнтована на кітч, на подію заради самої події, де мистецькі критерії знецінюються під впливом шоу-бізнесу та масової культури. Будучи наслідком тривалого процесу дегуманізації мистецтва, постмодернізм заперечує системи ієрархічних цінностей. Постмодернізм трактує світ, як хаос завдяки безладу літературного письма, використовуючи розщеплений синтаксис, алогічні форми, іронічне ставлення до авторитетів [26, с.255].

У постмодернізмі розрізняють два основні контексти: західний, де він розглядається як прояв культури споживання, та східноєвропейський — зокрема український, що сформувався не лише під впливом Заходу, а й як реакція на досвід посттоталітарної реальності. Характерні риси постмодернізму в кожного українського митця виявляються по-різному, і жоден із них не уособлює цей напрям у його «чистому» вигляді. Це, своєю чергою, породжує дискусії щодо того, чи можна сучасних українських письменників однозначно віднести до постмодерністів [26, с. 256].

Гундорова доводить, що постмодерний стиль Сергія Жадана «містить елементи молодіжної панківської свідомості.» : «Жадан на сцені – сумний клоун, який живе на вокзалах, панк, що не хоче ставати дорослим, і водночас-революціонер «бездомного» й «алкогольного» покоління 1990-х» [12, с.254].

Жадан створює візію такого життя, де б хотілося жити: романтичний протест, нон-конформізм, життя на узбіччі, знецінення героїчної моделі життя і творчості митця [12, с.245].

Науковиця зазначає, що в поезії Сергія Жадана яскраво відбито травматичну підліткову свідомість посттоталітарного часу : «Жаданові персонажі взагалі пливуть проти течії життя, їх позбавлено минулої історії» [12, с.253].

Отже, в результаті аналізу праць вітчизняних науковців про мистецький постмодернізм, було зроблено висновки про стосунок постмодернізму до масової культури, навіть кітчу. Отже, саме масова культура стає простором, де поєднуються високі й низькі жанри, утверджується повний стильовий синкретизм, панують гра та іронія. Іронічність відкриває можливість існування множинного, плюралістичного світу, дає змогу вільно використовувати й переосмислювати готові культурні форми та художні стилі минулих епох у жартівливо-іронічному ракурсі — те, що раніше здавалося недопустимим. Підґрунтям такого світогляду стає десакралізація колишніх непорушних авторитетів. Постмодерна свідомість фіксує завершення епохи «великих наративів», ідеологічних доктрин і грандіозних проєктів, які поступаються місцем численним текстам і локальним оповідям. Утвердження постмодернізму як філософського світогляду й стильового напрямку в мистецтві другої половини ХХ ст. засвідчили своїми творами Джон Барт, Хосе Борхес, Умберто Еко, Мілан Кундера. В українській літературі Юрій Андрухович, Олександр Ірванець, Оксана Забужко, Юрій Іздрик, Тарас Прохасько, Любо Дереш, Сергій Жадан.

1.2. Метатмодернізм як філософський та літературний напрям початку XXI століття

Новий продуктивний погляд на історію національного письменства продемонстрував Я. Поліщук у статті «Література XXI століття: Прогностичний начерк». Автор досліджує ознаки нового стилю, який він вважає перехідним від постмодернізму до метамодернізму. На думку науковця, постмодернізм поставив під сумнів тяглість історії та ґрунтовність історичного знання. Він називає причини «виснаження постмодернізму»:

- 1) українські митці входять у нові європейські та світові контексти;
- 2) російська агресія [34, с.67].

Головним принципом літератури п. XXI ст. автор визначає автентичність, себто максимальну достовірність зображуваного, що не дорівнює реалізму. Основні ознаки автентизму:

- 1) множинність людського поняття правди;
- 2) біографічний досвід самого автора;
- 3) документалізм;
- 4) повернення до уроків історії [34, с.69].

На думку дослідника, сучасні письменники прагнуть досягти автентичності у своїй творчості. Обґрунтовуючи значення цього принципу, Я. Поліщук зазначає: «Кожен із авторів намагається у власний спосіб переконати читача, що його твір — це передусім людський документ, а не просто художня вигадка. Саме орієнтація на автентику об'єднує ці різноманітні тексти, даючи підстави говорити про спільну рису, що може стати основою визначення мистецького напрямку XXI століття» [34, с. 69]. Натомість утрачає значущість елемент фантастичного чи гри уяви. Виникає зворотна тенденція — підвищується цінність особисто пережитого, достовірного, емоційно осмисленого досвіду. Саме з цього, за словами Поліщука, виростає потреба переосмислити історію, віднайти в ній сюжети, що раніше залишалися на

маргінесі, — історії конкретних людей і невеликих соціальних спільнот [34, с. 70].

Сьогодні в літературознавстві триває дискусія про утвердження нового художнього стилю, який прийшов на зміну постмодернізму і отримав назву метамодернізм. В. Пахаренко переконаний, що цей стиль відображає глобальний культурний процес сьогодення, який характеризується коливанням між модернізмом і постмодернізмом. Метамодернізм дає можливість залишатись у стані безперервного пошуку між протилежностями.

Автор називає причини, що породжують новий мистецький напрям. Передусім це розвиток інформаційних технологій, цифрова перебудова суспільства й економіки, поява численних соціальних мереж, невинна віртуалізація повсякдення. Ці процеси посилюють глобалізацію і конкурентну боротьбу у світі. Дослідник переконаний, що ці процеси також значно сильніше маніпулюють суспільною свідомістю, віддаляють людину від самої себе, природного середовища, від справжньої реальності [33, с.2]. Друга причина-вичерпаність постмодернізму. В. Пахаренко іронізує над апологетами постмодернізму, які пророкували якісне переродження світу завдяки цьому світогляду. На думку автора, воно не відбулося: «Глобалізація не зробила світ по-справжньому єдиним. Безберегий мультикультуралізм ставить під загрозу саме існування національної й європейської ідентичності західних країн» [33, с. 2]. Оскільки світ продовжує жити далі, то кожен мусить нести за нього відповідальність.

Дослідники довгий час перебували у пошуку найменування нового стилю. В умовах російської агресії українські вчені прагнуть дистанціюватися від російської культури та відмежувалися від запропонованого росіянами терміна «постпостмодернізм». В українському літературознавстві орієнтир взято на праці нідерландських філософів Робіна ван ден Аккера і Тімотеюса Вермьолен, які у 2010 р. оприлюднили концептуальну працю «Нотатки про метамодернізм». Ці вчені були першими, хто використав термін «метамодернізм». Давньогрецький префікс мета- (μετά- — над, між, через,

після) указує в складних словах на якесь узагальнення, проміжний стан, перехід до чогось іншого, перетворення, зміну стану тощо. Практично всі ці семантичні нюанси так чи інакше виявляються у новому напрямі. Теоретиком метамодернізму є також англійський художник Люк Тернер (1982 р.н.) [33, с. 3].

Якщо порівняти настанови модерні, постмодерністські і метамодерністські, то можна побачити відмінності в концепції людини і світу.

В модерну епоху людина мала впевненість у силі своєї волі, захищала ідею культурного поступу. Як наслідок було зупинено комуністичні і нацистські злодіяння. Модерними визнано 20-ті та 70-ті роки XX ст., коли відбувався опір радянській тоталітарній системі. В цей час митці Розстріляного Відродження та дисиденти своїм життям виборювали впровадження демократії з культом прав людини і законності.

В постмодерну епоху відбувся ряд гуманітарних та моторошних екологічних апокаліпсисів, таких, як Чорнобильська катастрофа в Україні та розпад радянської імперії (СРСР). Наслідком був радикальний постмодерністський скепсис і критика, спроба тотальної деконструкції усіх попередніх знань, досвідів, ідеалів. Постмодерністи за допомогою іронії дистанціювалися від життя, пропонували світ гри, контекстів, алюзій.

Метамодерністи роблять спроби відновити діалог людини зі світом. Вони реалістично сприймають суперечливу й непередбачувану сучасність, що стає дедалі складнішою, технологізованою та схильною до дегуманізації. У своїй творчості вони прагнуть вистояти в умовах воєнних викликів, зберегти людську гідність і моральні орієнтири, утвердити власне «я» та подарувати наступним поколінням віру в майбутнє.

В. Пахаренко доходить висновку, що метамодернізм характеризується коливанням між двома протилежностями модернізмом та постмодернізмом й одночасним їх використанням. Істину митці шукають десь посередині [33, с. 5].

Визначальні стильові риси мистецтва метамодернізму, за В. Пахаренком:

- 1) Постмодернізму притаманна деконструкція, а метамодернізму-реконструкція світу, увага до серйозного, справжнього, повернення до універсальних істин і цінностей.
- 2) Неоміфологізм. І пост-, і метамодерністське мистецтво охоче міфологізують світ. Перше з метою втечі від екзистенційного страху. Друге з метою подолання цього страху. Тому постмодерністи реанімують тип прадавньої міфології, у якому переважає несвідоме, інстинктивне, колективне. Метамодернізмові ближчий неоміф, у якому переважає свідоме, індивідуальне, зокрема авторське, креативна свобода у побудові міфічних моделей. І пост-, і метамодернізм вдаються до сюрреалістичної проблематики й поетики, цікавляться трансцендентним досвідом. Але першого приваблює сам цей досвід, його відірваність від світу, альтернативність, безособовість. Для другого ж трансцендентне важливе як поглиблення особистісних переживань і можливість пізнати та змінити себе, як форма трансформації усталеного часопростору [33, с. 6]. Дослідник подає художні приклади метамодерністського неоміфологізму: картини Олега Шупляка, проза Галини Пагутяк, Дари Корній (роман «Місяцівна»), романи Леоніда Кононовича «Тема для медитації», Любка Дереша «Голова Якова», повість Марії Матіос «Черевички Божої Матері».
- 3) Екофутуризм. Оскільки у нову епоху відбувається тотальна технізація життя, то метамодерністська людина зосереджується на ідеях екофутуризму – створення середовища для гармонійного співіснування людини, природи і техніки. Гостро постають питання техноетики – наскільки можна дозволяти техніці впливати на фізичне, суспільне, духовне життя людини, як ставитися до штучного інтелекту, співіснувати, співдіяти з ним [33, с. 7].
- 4) Екзистенційна віра. Добі постмодернізму притаманний атеїзм, тоді як метамодерній добі- оновлена віра, релігійність: «Ця релігійність є не так обрядовірською, клерикальною, як насамперед інтимною. Це внутрішній щирий діалог із Творцем. Ця віра є рухом від людини до Бога (зазвичай бувало навпаки). Тому її можна назвати екзистенційною. А суть визначити

як визнання насамперед духу в людині. Така настанова спонукає людину творити буття – своє власне і довколишнього світу» [33, с. 9].

- 5) Персоналізм утверджує як головну цінність вільну творчу особистість і пропонує діяльнісно-творче ставлення до світу. Якщо постмодернізм деконструював індивіда, то метамодернізм почався з реконструкції особистості. Тепер мистецтво фокусується на характері й досвіді конкретної людини. В. Пахаренко стверджує : «Особливо близький метамодернізмові діалогічний персоналізм, що розглядає діалог як форму існування особистості і пізнання світу, творчості, пошуку істини; пропонує нові екзистенційні категорії – Я, Ти, Ми» [33, с. 10].

Дослідник називає письменників-метамодерністів, для яких персоналістична проблематика є магістральною : Костянтин Москалець, Василь Трубай, Галина Тарасюк, Любов Пономаренко, Степан Процюк, Василь Слапчук, Юрій Іздрик, Сергій Жадан, Олександр Клименко.

Герой метамодернізму часто втрачає здатність розрізняти зовнішню, об'єктивну реальність і власний внутрішній, психічний світ. Йому непросто робити вибір — як у критичних, так і в повсякденних ситуаціях, адже бракує рішучості або життєвого досвіду для самостійного прийняття рішень. Найбільшим випробуванням для такого персонажа стає встановлення гармонійного діалогу з іншими, уміння жити не лише в межах «Я», а у вимірі спільності — у форматі «Ми».

У зв'язку з актуалізацією персоналізму, В. Пахаренко виокремлює твори сучасних українських письменників, для яких визначальним є метамодерністський психологізм: проза Степана Процюка (надто ж романи «Тотем», «Троянда ритуального болю», «Маски опадають повільно», «Чорне яблуко»), Леоніда Кононовича (роман «Тема для медитації», збірка «Повернення»), Софії Андрухович (роман «Фелікс Австрія»), Оксани Луцишиної (роман «Іван і Феба») [33, с. 12].

- 6) Туга за справжнім. Сучасна метамодерністська людина стомилася від тотальної іронії, пародіювання, гри, маскараду та повертається до традиційних

цінностей, очищених постмодерною іронією від забобонів та провінційності. Прагнення до автентичності зумовлює зростання інтересу читачів до літератури нон-фікшн – щоденників, мемуарів, есеїстики, репортажів, документалістики, автобіографічних текстів і кінодокументів. Прикладами цього напряму є твори Сергія Лойка «Аеропорт», фільми Ахтема Сеїтаблаєва «Кіборги» та Сергія Лозниці «Донбас», у створенні яких брали участь реальні учасники подій – як консультанти, а подекуди й актори. Зростає також популярність художньо-документальних текстів, присвячених мандрівкам авторів або їхніх персонажів. Так, значну частину творчого доробку Макса Кідрука становлять тревелоги – подорожні нариси й пригодницькі романи-мандрівки : «Мексиканські хроніки. Історія однієї Мрії», «Подорож на Пуп Землі», «На Зеландію!», «Навіжені в Перу».

7) Глокалізація. Якщо постмодернізм констатував наступ глобалізації, то метамодернізм- глокалізації. Це глобальний світогляд, пристосований до локальних умов (Японія, Південна Корея, Сінгапур, Гонконг). Глокалізація в українському світі – сучасна популярність рідної мови, етностилу в одязі, кафе з національним колоритом, зацікавлення автентичним фольклором.

Простежити тяглість поколінь, перегук часів, родову й національну пам'ять можемо у найяскравіших творах сучасності – романах Марії Матіос «Солодка Даруся», Василя Шкляра «Чорний Ворон».

8) Полістилістика, тобто навмисне поєднання в рамках одного твору елементів різних мистецьких стилів. Полістилістику залучає і постмодернізм, але з ігровим підтекстом. В. Пахаренко зазначає, що метамодернізм спрямований на встановлення діалогу між різними художніми стилями, прагне до багатовимірного пізнання та моделювання світу, досягнення стильової гармонії та синестезії. У цьому мистецтві простежується динамічне коливання між двома основними полюсами — неоромантичним і неореалістичним, між якими розташовуються проміжні тенденції: сентименталізм, символізм, імпресіонізм, експресіонізм, неокласицизм, футуризм, сюрреалізм і соц-арт [33, с. 17].

9) Техноестетика передбачає трансформацію способів художнього осмислення світу, зумовлену впливом сучасних цифрових технологій. У цьому контексті набувають поширення технообрази – художні форми, створені з використанням цифрових засобів. Прикладом є буктрейлер – короткий відеоролик, що рекламує літературний твір. З’являються й експериментальні форми «інтерактивної» книги, як-от роман Макса Кідрука «Доки світло не згасне назавжди» (2019), який супроводжується мобільним додатком і можливістю спілкування з чат-ботом, що діє від імені персонажа через Facebook.

У західному мистецтві прикметними зразками метамодерністської естетики є поезія Джасмін Дрім Вагнер і Софії Коллінз, а також романи Девіда Фостера Воллеса «Нескінченний жарт», Дейва Еггерса «Сфера» та Томаса Пінчона «Край навиліт».

В українському культурному контексті постмодернізм розвивався не як опозиція модернізму, а як реакція на соціалістичний реалізм, комуно-імперську ідеологію та стандартизовану культуру. Нині ж цей напрям поступово вичерпує свій потенціал, поступаючись місцем метамодернізму. Цілком закономірним є перехід частини письменників від постмодерної іронії до метамодерного синтезу – це, зокрема, Оксана Забужко, Юрій Іздрик, Степан Процюк, Іван Андрусяк, Сергій Жадан, Тарас Прохасько. Водночас деякі автори розвивалися безпосередньо від модернізму до метамодернізму, оминаючи постмодерний етап. До них належать Василь Герасим’юк, Марія Матіос, Любов Пономаренко, Галина Тарасюк, Василь Трубай, Костянтин Москалець.

Метамодерністи зосереджуються на питаннях щирості, довіри, автентичності почуттів, осмисленні суспільних криз і викликів сучасності. Їхнє мистецтво покликане повернути людині надію на справжнє життя після доби симулякрів. Саме така естетична орієнтація визначає успіх метамодерністської парадигми.

Дослідник О. Манюков у своєму дисертаційному дослідженні «Метамодернізм у пошуках нової автентичності» визначає автентичність головною рисою метамодернізму: «Метамодерна автентичність означає від'єднання від звичних соціальних зв'язків та процесів, які безперервно поглинають увагу людини, звільнення від постійно присутньої напруги, «перезапуск» свого екзистенційного Я» [29, с. 142].

Автор стверджує, що метамодерна автентичність набуває консенсусного характеру, тобто вибудовується на повазі до думки співрозмовника, взаєморозумінні. Уміння обійти конфліктну ситуацію високо цінується в колективі й загалом в суспільстві. В метамодерну епоху індивід навчається бути собою, «не завдаючи шкоди та не порушуючи інтересів інших» [29, с. 146].

Також важливим досвідом буде уміння поступатися власними інтересами заради втілення в життя інтересів обох сторін.

Досліджуючи метамодернізм в українському контексті, О. Манюков всі процеси людської автентичності пов'язує зі станом війни в Україні та переживанням українцями військової агресії: «Найбільше нас має хвилювати доля України – збереження життя людей та тварин, відбудова знищеного, багаторічне лікування посттравматичного синдрому, подолання депресії, розчарування в житті та нищівного відчуття безвиході тих, хто втратив через війну все, що в них було» [29, с. 149].

В період воєн, з одного боку, посилюється криза самоідентифікації людина постає перед вибором : чи відмовлятися від своєї ідентичності, чи зберігати її. Це пояснюється тим, що під час обстрілів та атак на енергооб'єкти, на цивільних людей, їх помешкання виникає відчуття апокаліпсису, можливої близької загибелі. Навряд чи за таких обставин першочерговим буде бажання зберегти своє «Я».

З іншого боку, відроджується дух патріотизму, прагнення повернутися до національних джерел. Філософ стверджує: «Нині ми можемо спостерігати розквіт національної ідентичності та патріотичного самовизначення в питанні

автентичності як відповідь на потужну екзистенційну загрозу з боку російської федерації» [29, с.149]. Хоча ми прагнемо перейняти європейський досвід, все ж маємо не забувати, хто ми, ким ми були і чому нам варто лишатися собою на шляху до євроінтеграції та світової демократії. Якщо Україна вистійть у великій війні, то ніколи не слід забувати, якою ціною вдалося зберегти своє майбутнє. На думку О. Манюкова, коли не врахувати національні травми, отримані українцями під час війни, то «метамодернізм, найімовірніше, залишатиметься для України на рівні утопічної соціальної теорії» [29, с. 151].

Отже, літературні прогнози дослідників стосовно розвитку художніх стилів ХХІ ст. спираються на факт «виснаження постмодернізму» у кінці ХХ ст., причинами якого є входження українських митців у нові європейські та світові контексти та російська агресія. Головним принципом літератури п. ХХІ соціологи, філософи, літературознавці називають *автентичність*, себто максимальну достовірність зображуваного, що не дорівнює реалізму. Дослідники довгий час перебували у пошуку найменування нового стилю. В умовах російської агресії українські вчені прагнуть дистанціюватися від російської культури та відмежувалися від запропонованого росіянами терміна «постпостмодернізм». В українському літературознавстві орієнтир взято на праці нідерландських філософів Робіна ван ден Аккера і Тімотеюса Вермьолен, які у 2010 р. оприлюднили концептуальну працю «Нотатки про метамодернізм». Ці вчені були першими, хто використав термін «метамодернізм». Метамодерністи намагаються вижити у світі військової агресії, зберегти людяність, самоствердитись, дати надію на майбутнє дітям. Стильові риси мистецтва *метамодернізму*: 1)автентичність, справжність,універсалізм. До якого прагли модерні письменники; 2) міфологізація світу з метою подолання екзистенційного страху, звернення до трансцендентного як можливість пізнати та змінити себе; 3) оновлена віра, релігійність; 4) персоналізм як самооприявлення себе у світі, неповторність, індивідуалізм; 5) полістилістика як змішування художніх стилів з метою глибшого пізнання світу; 6) техноестетика—зміни в естетичному представленні

світу, зумовлені можливостями новітніх технологій, поширення технообразів, поява буктрейлерів, створення «живої» книжки», її супровід додатком для мобільних пристроїв, як у романах Макса Кідрука.

Висновки до першого розділу

Історико-культурна ситуація к. XX п. XXI ст. в Україні була зумовлена Чорнобильською катастрофою та розпадом радянської імперії, що означало кінець тоталітарної епохи. Тоді в Україні одночасно народилися і нова держава, і нова постмодерна свідомість, і нова українська література. Вперше термін «постмодернізм» використав німецький філософ Р. Панвіц у праці «Die Krisis der europäischen Kultur» («Криза європейської культури», Нюрнберг, 1917). Розвитку поняття “постмодернізм” сприяли міркування французьких філософів Ж. Дерриди, Ж. Батая, Ж.-Ф. Ліотара, Ж. Лакана, М. Фуко, У. Еко. Дослідники визначають наступні філософськоестетичні засади постмодернізму: 1) підрип ідеологічного простору тоталітарної культури, дегероїзація героя; 2) словесні ігри та іронічна лінгвістична поведінка; 3) присутність різномнатіних дискурсів; 4) вторинність стосовно модернізму і всієї модерної культури; 5) інтертекстуальність як маніпуляція чужими текстами, цитатами; 6) відкриття «іншого» й руйнування тотальности соцрадянського зразка; 7) карнавальна свідомість, що асоціюється з молодістю, ексцентрикою, масовою культурою.

Творчість Сергія Жадана Т. Гундорова пов'язує з такими віхами розвитку постмодернізму як «постмодерна бездомність» та «посттоталітарний кайф».

В пошуках нової автентичності людство прийшло до метамодернізму. Метамодернізм в українському контексті означає зв'язок всіх процесів людської автентичності зі станом війни в Україні: збереження життя людей та тварин, відбудова знищеного, багаторічне лікування посттравматичного синдрому, подолання нищівного відчуття безвиході тих, хто втратив через війну все, що в них було.

Відмінність українського постмодернізму від європейського полягає в його протистоянні соцреалізові, а не модернізові, як то було на Заході. Оскільки на сьогодні соцреалізм не є нашим викликом, то і постмодернізм уже вичерпав себе. Закономірно, що деякі митці еволюціонують від постмодернізму до метамодернізму . Мова про художній стиль Оксани Забужко, Юрія Іздрика, Степана Процюка, , Сергія Жадана. В. Пахаренко називає ім'я Сергія Жадана серед письменників-метамодерністів, для яких персоналістична проблематика є магістральною : Діалогічний персоналізм займає в метамодернізмі ключову роль та розглядає діалог як форму існування особистості і пізнання світу.

РОЗДІЛ 2.

ФІЛОСОФСЬКО-ЕСТЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТВОРЧОСТІ СЕРГІЯ ЖАДАНА

2.1. Вираження естетики постмодернізму в поетичних збірках «Балади про війну та відбудову», «Динамо Харків»

Тамара Гундорова у монографії «Післячорнобильська бібліотека» пов'язує ранню творчість Сергія Жадана зі станом «постмодерної бездомності». Жаданову збірку «Балади про війну та відбудову» дослідниця розглядає як «біографію покоління, якому –хотіло воно чи ні– треба було ставати зрілим і «перепливати» ріку того часу» [12, с.256]. На думку авторки, постмодерн поета має неоавангардний характер: «Романтика авангардизму з його революційними гаслами поєднується з молоднечею недовірою до всього «вже сказаного», з чим зазвичай і працює постмодернізм» [12, с.258].

Об'єкт поетичного світу Жадана – бездомні дев'яності. Звідси образи бездомних маргіналів, іммігрантів та змалювання їх психологічного стану кочування, відчуття крихкості життя. Безбатьківщина передається авангардним, сюрреалістичним стилем.

Т. Гундорова веде мову про верліброві вірші поета. Відсутність рими вона сприймає як «кінець української силабо-тоніки», що звучить як виклик тоталітаризму: «Авангардистсько-сюрреалістична першомова, не сплюндрована та незаймана, рівнозначна народженню первісного значеннєвого світу, що проступає в розривах смислів та слів» [12, с.257]. Бездомні образи з дев'яностих , до яких звертається поет, – «юні авіатори», «юний трансестит» «петеу», «маленька дівчинка». Свій мистецький шлях Сергій Жадан пройшов від постмодернізму до метамодернізму, від митця харківської тусовки 2000 –х років до однієї з найважливіших постатей сучасної української літератури.

Протест проти влади офіціозу та маскульту автор втілює опосередковано через образи- маркери своєї творчості, які були визначальними силами життя в 1990-х. Це молодь 90-х, що прагне бути вільною, жити інакше, аніж покоління батьків, тому залишає совковий побут та совкове мислення й опиняється на вулиці в пошуках свободи. На переконання Т. Гундорової, завоювати такого громадянина покликані масова культура, демократія та громадянське суспільство. З цих трьох складових письменник творить своєрідну паралельну реальність, в якій «його персонажі вічно мандрують, зустрічаються, переносять один одного, ночують на чужих кухнях, просто знайомляться, і принада таких спонтанних та імпровізованих знайомств полягає в їхній щирості, відвертості й ненав'язливості»[12, с.262].

Розлуку з домом, рідною країною і загальною відчуття бездомності поет змальовує у вірші *«Смерть моряка річкового флоту»*. Вірш увійшов у збірку *«Ефіопія»* 2009 року. На текстовому рівні вірш розповідає про смерть моряка річкового флоту, що само по собі створює оксиморон: моряки зазвичай асоціюються з морем, а тут ідеться про річковий флот, що задає межі, звужує простір, натякаючи на обмеженість, певні рамки долі героя. Але, якщо розібратися глибше, то цей вірш – не просто про смерть, а про втрату, про приреченість людини, яка не має великого океану перед собою, а лише вузькі річкові русла. Це смерть людини, яка жила в певній системі координат, що тепер зникає. Жадан часто пише про людей, які опинилися між минулим і майбутнім. І це майбутнє невизначене. Автор описує моряка у його повсякденній роботі серед барж та рухливих шхун, але всі його думки про кохану. І ці думки сумні від переконання «що вона не буде твоєю» [21, с.136]. Образу коханої жінки моряка у цій поезії відведено досить багато місця. Опис її дуже метафоричний: «ця жінка зі сріблом у горлі, / із серцем зі слонової кістки, / настоюється на своєму горі, / не дочекавшись від тебе звістки» [21 с.136].

Морякові здається, що коли він буде знаходитися подалі від своєї коханої, його тривоги уляжуться і стихнуть. Під час визначення маршруту плавання

Жадан використовує синонімічний постмодерний ряд. Указуючи морякові, куди плисти, він поєднує непоєднувані речі та використовує загадкове, метафоричне мовлення : « на скумбрії плавники пурпурові, / на рвані потоки нічного вітру, / на вірну смерть / від чорної крові, / чорної крові,/ технічного спирту» [21, с.137]. За правилами постмодерної поетики, у вірші поєднане низьке та високе: « вогні малярії» та «голос Діви Марії». Вірш завершується описом екзистенційної смерті, яку моряк переживає, як сюрреалістичний стан. При цьому поет наголошує на якихось особливо важливих деталях: «щоб не забули тобі покласти / по срібній монеті на кожне око» [21, с.137]. Образ смерті асоціюється з пільмою, із зупинкою будь-якого руху і в тілі людини і у всесвіті: «потім пільма набіжить звідусюди. / Потім зірки перестануть снитись./ А потім і серце змушене буде / спинитись» [21, с.137]. Автор співчуває своєму герою, якого заповонило відчуття бездомності, приреченості на смерть вдалині від дому. Ріка символізує плинність часу, незворотність. Вона тече, а людина в ній – тимчасово. Жадан не дає чітких відповідей, але створює атмосферу суму, неминучості, і навіть певного безсилля перед екзистенційним страхом смерті. «Смерть моряка річкового флоту»-вірш, у якому поєднані глибока людяність і поетична простота, і містика, і присутність божественного, і фаталізм, що робить текст настільки сильним.

У збірку «Ефіопія» увійшов також вірш *«Він був листоношею в Амстердамі»*. Листоноша, як і моряк річкового флоту – символ бездомності. Поезія є символічною і поєднує особисту історію героя з широкими екзистенційними та соціальними мотивами. Головний герой–листоноша, який працює в Амстердамі. Цей образ стає уособленням людини, що розносить новини, послання, але, можливо, і сам не знаходить свого місця в світі. Амстердам–місто свободи та мультикультурності, але разом із тим у вірші воно постає як місце відчуженості, певної самотності. Листоноша ніби виконує рутину, що не змінює його внутрішнього стану,— це може символізувати загальну втому сучасної людини, яка живе у світі нескінченного потоку інформації. Також тут відчувається мотив людини, яка опинившись в іншій

країні, все ще залишається чужинцем, не знаходячи повного прийняття або внутрішнього спокою. Вірш має рвану, живу ритміку, що додає йому експресивності. Листоноша може символізувати людину, що намагається інтегруватися в новий світ, але залишається самотньою. Новий світ у Жадана асоціюється з Донбасом. У вірші він представляє простір свободи : «Але на Сході ще є країна, / вона сьогодні можливо, єдина, / де сонце свободи не встигло зайти. / Де вірять в людину– вільну, розкуту» [21, с.128]. Для поета саме у любові до свободи полягає привабливий бік Донбасу. Однак, інша його сторона–темна, неприваблива і цілком пов'язана із совком. Скрізь видніються церкви московського патріархату, усе контролюється профспілками і досі «ясніє колгоспна межа!» [21, с. 128]. Ще до початку російської агресії, у 2008 році, Жадан назвав Донбас «дивною трасою». Тут на кожного чекає небезпека й іноземець не знає законів цієї території. Донбаський водій у таких словах виразив екзистенційну небезпеку життю листоноші : «Йохан, братішка, / походу, виходить, усім на кришка». Як і в поезії про моряка річкового флоту, смерть листоноші асоціюється з уповільненням і завмиранням будь-яких рухів : «Замерзло пальне і стихла мова. / Смерть надійшла із портів, з Азова, / і демон смутку над ними літав» [21, с.130]. Бездомність Жаданового персонажа посилюється відчуттям його непотрібності комусь іншому. Ніхто не зауважить його смерті. Його самотність метафорично виражена відсутністю комунікації з будь-ким : «Смерть твоя– невелика втрата/просто змінюється оператор, / й повільно зникають вхідні дзвінки» [21, с.130]. Особливості поетики Жадана у тому, що у профанний простір завжди входить трансцендентне, ірреальне – або божественне або демонічне.

Твір піднімає питання людської самотності, втрати зв'язку з корінням і пошуку сенсу в буденності. Він змушує задуматися про місце людини в світі та про те, як чужий простір впливає на прийняття себе. Вірш «Він був листоношею в Амстердамі...» є актуальним і сьогодні, адже тема пошуку свого місця у світі та ідентичності є близькою для багатьох людей. Він змушує задуматися про те, що таке справжнє щастя та як його досягти. Вірші «Смерть

морська річковий флоту» та « Він був листоношею в Амстердамі...» об'єднує образ смерті та осмислення втрати людиною зв'язків з близькими людьми та зі своїм корінням.

Попри ігровий характер постмодерну, попри символічні смерті Жаданових персонажів, у автора є тема, до якої він ставиться дуже серйозно. Коханню поет відводить ключову роль у долі своїх персонажів. Це почуття найсильніше прив'язує їх до життя. Один із ранніх віршів «Музика, очерет», що увійшов у збірку «Балади про війну та відбудову» (2001), розповідає про сумну історію кохання ліричного героя. Лінії долі на руці людини поет асоціює із ламким очеретом. Ці лінії також є музикою нашої долі: в когось вона весела, в когось вона сумна. Автор від початку бере кохання у космічному масштабі. Любов для нього недосяжна висота, велика цінність у житті людини. Її неможливо переоцінити: «Все що у нас було-/ тільки ця висота» [21, с.271]. Образу дівчини в поезії не змальовано, але зображено її химерний характер. Це призвело до певних непорозумінь між закоханими, і ліричний герой дуже засмучений. Він не може поговорити з коханою, вона не відповідає на дзвінки. Це відчуження затяглося і з'явилося відчуття, що «нам з тобою тепер падає різний сніг» [21, с.271]. Кожен пішов своєю дорогою. Але розлука з дівчиною для ліричного героя, не вирок. Тому він здатен до відновлення та пошуку іншого кохання: «тихо росте душа,/ мов ламкий очерет» [21,с.271].Втрат багато, але життя триває.

Досить виразно інтимна тема розкривається у вірші «Кожного разу, коли вони зустрічалися» (збірка «Вогнепальні й ножові», 2012). Цей вірш є глибоким роздумом про пам'ять, кохання, втрати та важливість минулого.

Головна тема поезії – неминучість змін і одночасна незмінність спогадів. Ліричний герой зустрічається з жінкою, і ці зустрічі завжди супроводжуються певною повторюваністю, ритуальністю. Через ці моменти розкривається ідея про те, що пам'ять вперто зберігає деталі минулого, навіть якщо час змінює все довкола.

Вірш має циклічну побудову- повторюваний мотив «кожного разу, коли вони зустрічалися» створює відчуття певної незмінності подій, наче герої застрягли у своєму спогаді або відтворюють його знову і знову. Цей прийом підсилює відчуття ностальгії, суму за своєю коханою. Вірш є символічним. Зустрічі можна тлумачити як символічні моменти, коли людина намагається відновити щось важливе з минулого, але щоразу усвідомлює незворотність змін. Поезії притаманна фрагментарність викладу: вірш передає уривчатість спогадів, ніби читач стає свідком не цілісної історії, а її уламків, що віддзеркалюють роздроблену постмодерну свідомість.

«Кожного разу, коли вони зустрічалися»- це вірш про внутрішній біль, про примар з минулого, які приходять у спогадах, і про відчуття незавершеності людських стосунків. Це тонка й емоційна поезія, що залишає по собі відчуття меланхолії та роздумів про неминучість змін у житті.

Як поет-постмодерніст С. Жадан у ранній своїй поезії повсюдно вдається до руйнування тотальності соцрадянського зразка. Іронічне ставлення до ідеологічного простору тоталітарної культури читач спостерігає у вірші про листоношу з Амстердама. Але в більш ранньому вірші «*Переваги окупаційного режиму*» (1998) московський совок, нав'язаний Україні, прямо названо окупаційним режимом. І зразки радянської армії в Україні, радянської солдатської уніформи, і міщанин з «нездоровим еротизмом», і село в якому нівелювалися автентичні звичаї й традиції, – все це «переваги московського окупаційного режиму». Жадан як творець постмодерну залучає у текст цього поетичного циклу готові цитати класиків (з П. Тичини й М. Рильського), які підкреслюють його іронічне ставлення до всього, чим пишалася радянська ідеологія: «Я є народ, якого правди сила; / цю жінку я люблю, вона просила» [21, с.264]; «юнак змахне краплини із чола / і молодечо усмішкою блисне./ бо попри те, дала чи не дала, / у щастя людського два рівних є крила: /троянди й виноград– красиве і корисне» [21, с.266].

Інтрєтекстуальне поле цього циклу визначає образ Шевченкового Перебенді. Він журиться, що лукаві діти України перевертні, п'ята колона

москви «скурвившись на пню, забули встид, забили на духовність і броню» і взагалі занурили Україну в пільму. Тема Другої світової війни також осмислюється у віршах Жадана першого періоду творчості. У циклі *«Станси для німецько-фашистських загарбників»* (2000) мова про другу окупацію-німецьку. Брехливий режим Гітлера агітував про нібито новий європейський порядок на окупованих територіях. Але фашисти мовчали про доктрину їхнього гауляйтера Еріка Коха «Україна без українців». З позиції сьогодення ми бачимо, що подібна доктрина притаманна і московським агресорам. С. Жадан висміює тих українців, які свої надії пов'язували з режимом Гітлера, як сьогодні пов'язують з режимом московського диктатора путіна. Як не було нацисько-української ідилії, так і не буде російсько-української ідилії. І сьогодні ми впізнаємо образ цих зрадників: «Із братськими хлібом-сіллю ставши на повен зріст, / з бантами на вишиванці виходить коляборант» [21, с.268]. У стансах розкривається продажна сутність «слов'янської психоделічної душі». Але не всі були колаборантами, поет пише : «я краще здохну, ніж здам місто». Рейх— це фата моргана, примара, яка розсіється. Цей вірш залишається актуальним і зараз.

Отже, проаналізувавши поезії Сергія Жадана постмодерного періоду творчості, можемо зазначити, що поет торкався тем бездомності, відчуження між людьми, самотності, смерті, які набувають в постмодернізмі екзистенційного звучання. Постмодерній поетиці притаманне залучення релігійно-християнських міфів, містики та фаталізму. Фрагментарність, принцип монтажу, рвана мова, експресивність вислову — ознаки поетичного мовлення С. Жадана.

Світовідчуття суцільної несталості поет пов'язує із совком, якого не можливо викоренити з українського буття. У свої локальних історіях він десакралізує найвищі радянські авторитети. Так, образ Донбасу у віршах поета постає неоднозначним. З одного боку, цей регіон є втіленням свободи, з іншого — залишається справжнім совком. Українських колаборантів у Жадана засуджує

Шевченків Перебендя. Крім того, у віршах спорідненими виступають фашистський та московський окупаційні режими.

Особливе місце в творчості автора займає тема кохання. В ній виражається туга за справжнім. Жаданів постмодернізм протистояв імперській ідеології та культурі, і повертав людину до щирості й довіри з необхідністю цього ми стикаємося саме зараз.

2.2. Екзистенційні та релігійно-християнські мотиви поетичних збірок «Тамплієри», «Життя Марії»

Війни в сучасному світі, на жаль, стали реальністю для багатьох народів. Російсько – українська війна, що триває на території України з 2014 року, призвела до численних жертв і трагедій. І. Онікієнко у статті «С. Жадан - виразник національної ідеї в епоху другого модерну» наголошує, що «сучасні політичні та військові аналітики, соціологи, культурологи та філософи зосередили свій інтелект над пошуками шляхів припинення тероризму та військової агресії окремих держав, заспокоєння зон турбулентності, вироблення етики спільної відповідальності» [32, с. 24]. Реалії такі, що в умовах військової агресії відроджується національна ідея. В українській літературі її виразником в новому метамодерному просторі став С. Жадан. Поет боляче переживав роз'єднання української нації, її поділ на прихильників росії і тих, хто прагнув і прагне дотепер зберегти свою ідентичність, зберегти територіальну цілісність України. Бажання поета було водночас просте і складне – силою свого слова, силою образної експресії, об'єднати українців на сході і на заході, заперечуючи існування міфічного «регіонального патріотизму». В поетичних збірках «Життя Марії», «Тамплієри» (2015-2016) відображено події війни на сході України, а також особисті переживання, біль і надію людей, що опинилися в її епіцентрі. Основні теми віршів: війна, смерть, втрата, але й віра, любов, людяність. Поет бачить, як воїни борються не лише на полі бою, а й у своїй душі зі своїми страхами, зневірою, відчаєм. Вірші

бережуть пам'ять про тих, хто загинув, і містять роздуми про майбутнє. Настрій книги балансує між трагізмом та надією, відбувається пошук сенсу в умовах хаосу й розрухи. Збірка стала важливим літературним свідченням війни, її можна розглядати як хроніку переживань покоління, що зіткнулося з новою реальністю.

У вищезгаданій статті І. Онікієнко визначає три тематичні групи в основі композиційної будови збірки «Життя Марії»: «Перша – змалювання сакральних чинників об'єднання нації. Друга – розкриття сили і значення кохання як символу життя. Третя – зображення жертв військової агресії в Україні та розкриття злочинів проти української нації. Відповідно національну ідею, спрямовану на об'єднання нації, поет наповнює християнськими цінностями, що впродовж багатьох століть були визначальними для української ментальності — це віра, любов та пам'ять» [32, с. 25].

Однією з ключових ознак метамодерного світогляду є екзистенційна віра. Уведення сакрального в профанний простір буття людей стало ознакою нового стилю поета. Вірш «*З чого все почалося*» – це багатошаровий твір, що торкається тем мужності, війни, любові та майбутнього, поданих через призму сприйняття ліричного героя. Текст насичений метафорами, символами та парадоксами, які створюють глибокий і водночас дещо абстрактний образ.

Центральним образом вірша є жінка, яка «заговорила про мужність і зброю». Її «багатоголосся» може символізувати колективний голос народу, нації, або ж внутрішній голос самого героя, який усвідомлює необхідність боротьби. Той факт, що вона «розмовляє сама з собою», підкреслює глибоку, іноді інтуїтивну природу цієї правди, що виходить за межі звичайної комунікації. Слова «спалахували й мерехтіли», що надає їм майже містичного, пророчого значення. Вірш не уникає болючих тем. Історія представлена як «мертві міста й могильні плити», що відображає тягар минулих конфліктів і втрат. Майбутнє – «чорна земля й червоні метеорити» – звучить апокаліптично, передвіщаючи подальші випробування. Ця похмура картина підкреслює безжалісність реальності. На противагу похмурим прогнозам, любов у вірші

представлена не як ідилічне почуття, а як щось необхідне для виживання: «вправи для дихання, пообідня спрага». Це розуміння любові як базової потреби, що дає змогу витримати труднощі, а не просто приємне почуття. Вірш переходить від констатації до заклику до дії. Потрібно «змагатися за можливість разом засинати, / ламати ворожі шеренги / за можливість разом прокидатись» [19, с. 80]. Це пряме вказування на боротьбу за мирне співіснування, за можливість жити разом, незважаючи на зовнішні загрози. Образи «ранити шкіру долонь об залізні канати» символізують самопожертву та готовність до важких випробувань заради збереження найвищої цінності – «здатності любити» [19, с.80]. У заключних рядках вірш повертається до фундаментальних понять. Рядок «Навіть в її неправді була своя міра» може вказувати на те, що навіть у найскладніших обставинах, коли правда здається прихованою, є певний внутрішній компас. Питання «Що тримає птахів угорі? Очевидно, віра. Що тримає рибу в ріці? Очевидно, ніжність» [19, с.81] є ключовими. Віра тут не обов'язково релігійна, а скоріше як внутрішнє переконання, надія, що дає сили рухатися вперед. Ніжність – це, можливо, невидима, але потужна сила, що підтримує життя, не дозволяючи йому розпастися. Це підкреслює, що окрім мужності та боротьби, людству необхідні також і фундаментальні, здавалося б, пасивні якості для виживання та процвітання.

Вірш «З чого все почалося?» – це роздум про стан сучасної людини перед обличчям війни та невизначеного майбутнього. Жадан не дає простих відповідей, натомість він ставить питання і через метафоричні образи підкреслює важливість внутрішньої сили, любові, віри та ніжності як тих якостей, що допомагають вистояти й зберегти людяність у найскладніших обставинах. Він ніби натякає, що справжня боротьба відбувається не тільки на полі бою, а й у серцях людей, де віра та ніжність є такими ж важливими, як і мужність зі зброєю.

О. Манюков у науковому дослідженні «Метамодернізм у пошуках нової автентичності» доводить, що метамодерна самоідентифікація людини

відбувається на двох рівнях – індивідуально-особистісному та соціокультурному: «На соціокультурному рівні провідне значення має справедливість, а у приватній сфері провідне значення мають любовні стосунки, які формують ідентичність» [29, с.145]. Автор дослідження наголошує на важливості метамодерної автентичності. Вона базується на визнанні самоідентифікацій людини, що проходить будь-яку стадію символічного розвитку як на особистісному, так і соціокультурному рівні» [29, с.145].

Нову воєнну реальність автор уподібнює до Середніх віків, що відображено у вірші *«Міста будували з сонця і глини...»* [19, с.12]. Вірш має глибокий філософський та історичний підтекст, який визначається зверненням до тем урбанізму, пам'яті та людської долі під час війни. Все, що відбувається на сході України, асоціюється у поета із темними віками Середньовіччя, коли руйнуються міста, зникають люди, людське життя знецінюється і нічого не варте. Життя поділилося на «до» і «після». До війни міста були огорнені світлом, збудовані з простих матеріалів – «сонця і глини», що символізувало гармонію природи і людської праці. З війною почалось зникнення та руйнування: ті, хто будували ці міста, вже не повернуться. Головна ідея твору – усвідомлення крихкості людського існування, пам'яті про тих, хто творив історію, але згодом зник у вирі трагічних подій. Війна стирає все, навіть великі досягнення людства можуть бути забутими або зруйнованими. Поетична мова Жадана символічна. Сонце і глина – символ життя, творення, світла, проте й крихкості, бо глина під тиском або насильством може розсипатися, а сонце може палити. Міста – це не лише урбаністичний простір, а й символ культурної спадщини, історії. Творці – покоління, що розсіялися по світу, залишивши після себе сліди, які поступово стирає війна. Вірш побудований на грі контрастів: будівництво–руйнування, життя–смерть, світло–тінь. Будівничі і творці Донбасу зникли разом із зруйнованою агресором територією. С. Померанцев, президент Міжнародної літературної корпорації Meridian Czernowitz, коментуючи назву збірки *«Тамплієри»*, наголосив на важливості

збереження автентичності / справжності у новій воєнній реальності: «Середньовіччя – це світ, який обмежується тим, що ти бачив на власні очі. Або тим, у що ти віриш. Тобто в чому тебе змогли переконати. Це війни фанатиків та єретиків, спалення за віру й полювання на відьом, це чума як покарання й любов як зцілення. Спроба лишитися собою попри все мракобісся, яким наповнене повітря довкола тебе, прагнення називати речі своїми іменами, навіть коли тебе позбавляють права голосу. Одне слово, все те, що можна щоранку побачити у випуску тelenовин» [19, с.120].

Вірш *«Другий рік місто косить чума»* є глибокою і багат шаровою рефлексією на тему екзистенційної кризи, виживання в умовах тотального краху, бунту проти безвиході та пошуку сенсу в абсурдному світі. Поет використовує метафору чуми як всеохоплюючу катастрофу, щоб зобразити не просто епідемію, а стан суспільства на межі виснаження, коли руйнуються всі звичні інститути та цінності. Це не лише хвороба, а метафора війни, соціального колапсу, морально занепаду. Чума вражає всі сфери життя і базові потреби людей не задовільняються : «скінчився хліб, скінчилась вода» [19, с.20]. Релігія стає єдиним, але неефективним проявом духовності: «З культурного життя – лише хресна хода» [19, с.20]. Руйнуються навіть ті соціальні інститути, що асоціюються з суспільним «дном» : «не працюють навіть борделі й тюрма» [19, с.20]. Молитви не допомагають, церква не може зупинити лихо: «Ходимо, кличемо святих отців/ на зворотньому шляху підбираємо мерців» [19, с.20]. Авторитет релігійних лідерів руйнується, адже вони безсилі проти російського тероризму: «Папське ім'я втрачає силу і міць» [19, с.20]. У вірші передається відчуття приреченості та втрати сенсу життя, адже смерть стає неминуchoю і тотальною. Звідси й відсилання до "Середніх віків" – епохи масових епідемій, релігійного фанатизму та знецінення людського життя: «Сенс ворухити цю каламуть?/ що тут гадати? Всі й так помруть» [19, с.20]. Дегуманізація та фаталізм – ознаки нового часу. Навіть єпископ у своєму зверненні до людей не говорить їм нічого втішного : «Світла немає. Відсутня мета» [19, с.20]. Але для ліричного суб'єкта в ситуації ворожої

окупації оптимістичною є надія на народний гнів, яку він метафорично називає «святком». У кожному вірші збірки лунає заклик до об'єднання всіх суспільних прошарків: «І тоді лунає барабанний бій, / і підіймає з землі ремісників і повій» [19, с.20]. Люди, які опинилися в окупації російського агресора, з одного боку, вже мертві, з іншого – стають небезпечними для самої Смерті, бо вона втрачає над ними владу: «Тих, хто помер, не лякає смерть. / не лякає жодна з її образ. / Боятись тут варто хіба що нас» [19, с.20]. Ми «оголошуємо небесам війну» – це виклик долі, виклик вищим силам, які принесли чуму. «Народний гнів» підноситься як рушійна сила, як останній ресурс для виживання і опору [19, с.21]. Наголошується на важливості *екзистенційного самоствердження*: «Клади на обличчя пудру й грим. / Ніколи не пізно померти молодим» [19, с.21]. Це не заклик до самогубства, а до інтенсивного, осмисленого життя, навіть якщо воно коротке, до осмисленої смерті за Вітчизну. Важливіше не довго жити, а жити по-справжньому. Максима «померти молодим» тут набуває нового сенсу – померти, не підкорившись, не змирившись. Сенс збірки у зображенні того, як у часи тотального розпаду та відчаю люди можуть знайти в собі сили для бунту, для створення нового сенсу існування через переосмислення смерті та життя.

Вірш *«В гетто ніхто не святкує Різдво»* – це глибоко метафоричний і багатогранний вірш, який передає екзистенційне буття людей зі східних областей України у стані гетто. Це буття в окупації та під постійною загрозою смерті. Рашизм у автора збірки асоціюється з фашизмом його злочинами.

«Гетто» – це не просто географічне місце, а стан існування, що характеризується:

- 1) Відсутністю свята та надії: «В гетто ніхто не святкує Різдво» [19, с. 30]. Різдво, як символ надії, відродження та родинного тепла, вже ніколи не настає. Це підкреслює глибоку дегуманізацію та позбавлення радості.
- 2) Холодом та спустошенням: «Снігу вихолоджене єство / стигне під брамами кам'яниць» [19, с. 30]. Простір пронизують образи холоду, застиглості та смерті

- 3) Застиглість часу та відсутність змін: «В гетто не буває зими» [19, с. 30].
- 4) Ізоляцією та обмеженнями: «Дихай зашитими грудьми» [19, с. 30]. Цей стан виражає метафора спертого дихання, що символізує втрату свободи та пригнічення.
- 5) Втратою ідентичності: «В гетто у тебе немає ім'я» [19, с.30]. На особистісну деперсоналізацію вказує перетворення людини на безлику одиницю, позбавлену власної сутності.

Вражає композиційна будова віршів зі збірок «Життя Марії», «Тамплієри», де стирається межа між профанним та сакральним простором, як у вірші «В гетто ніхто не святкує Різдво». В страшну воєнну дійсність вплітаються біблійні сюжети, божественний голос аби надати людям хоча б якусь надію на порятунок: «З того боку чути голоси пастухів. Він називає тебе іменами трав і птахів» [19, с. 30]. Поступово автор переходить до теми, яка увесь час турбує його – розбрат, роз'єднання. Ключова бінарна опозиція вірша – єдність / самотність: «Чому вам усім так потрібно бути разом? / Чому ви всі помираєте від самоти?» Символ роз'єднання українців «Безкінечна, чорна, важка» ріка, що перетікає містом і вже багато літ «розрізає світ» [19 с. 31]. Ключовою є проблема вибору. Українці зробили свій вибір: одні по той бік, де Україна, інші – по російський бік. У філософському сенсі ріка стає межею, що розділяє світ живих та мертвих, або ж світ до і після трагедії. Кожен робить свій вибір: «Далі вибирай сама, / як бути при цій ріці / [19, с. 31].

Найважливіша християнська цінність, яку декларує С. Жадан – християнська любов. Любов безсмертна : «Живі люблять до смерті. / Потому люблять мерці» Це також може бути відсилкою до глибокого колективного травматичного досвіду, який об'єднує.

Трагедію Донбасу розкрито також і у вірші «Виверни рукави осель». Ліричний герой пам'ятає Донбас, «ніби карту східних земель, / з яких мене вибили ворожі війська» [19, с. 90]. Це не просто географічна пам'ять, а глибока емоційна прив'язаність до рідної землі, втраченої через війну. Прагнення до повернення та відплати, бажання відновити справедливість кричать з кожного

слова болючих рядків: «І тепер єдине, чого хочу, - вернутись сюди, / знову зайняти міста, з яких відступив, вирізати всіх, хто тішився з моєї поразки й біди, вбити по кордону межові стовпи» [19, с. 90]. Це не просто помста, а прагнення до відновлення порушеного світового порядку, до повернення того, що було задумано Божою волею.

Поет зображає любов та почуття поряд з жорсткими образами війни, майстерно вплітаючи у вірші мотиви любові та ніжності: «Горло твоє - беззахисне, мов пташине гніздо», «голос твій - схожий на теплий щільник, в якому щоденно добирається мед» [19, с. 90]. В умовах війни залишаються речі, які є цінними та потребують захисту. Спогад про «ім'я твоє, мов діалект, що зник» [19, с. 90]. підкреслює крихкість і цінність того, що може бути втрачено.

Попри біль і втрати, вірш пронизаний надією на відродження знищених агресором територій, на відновлення почуттів, кохання, продовження життя там, де зараз вирує війна: «Життя буде, ніби письмо, просте. / З мокрого каменя проросте трава. / Її ще немає, хоча вона вже росте. Така, як і щороку. Лише нова» [19, с. 90]. Ніхто не в змозі відмінити циклічність життя та його постійне оновлення, де кожне нове покоління є продовженням минулого, але вже іншим, з новими сенсами та досвідом.

Вірш «Я знав священника, який був у полоні» - це глибокий і пронизливий твір, який розкриває трансформацію світогляду людини, що пережила жахи війни та російського полону. Жадан, майстерно поєднуючи реалізм з елементами філософських роздумів, створює образ священника, який втратив ілюзії, але не втратив віру, хоча його віра набула нових, суворих рис. На початку змальовано лаконічний та вражаючий портрет священника, що відображає фізичні та моральні страждання, пережиті ним у полоні: «Шрам на скроні. Збиті чорні долоні» [19, с. 34]. Ключовим моментом вірша є переосмислення священником традиційних релігійних догм: «все це втрачає сенс уже під час артпідготовки» [19, с. 34]. Це гірке усвідомлення, що перед обличчям смерті та руйнувань, звичні релігійні постулати можуть виявитися

безсилями. У роздумах священика про воскресіння та прощення підкреслюється безглуздя та випадковість смерті на війні, де праведність не гарантує порятунку: «праведникам якраз не щастить в основній їхній масі» [19, с. 34]. Війна показала, що не всі здатні до прощення, і не всі його заслуговують. Попри розчарування, священик зберігає важливе розуміння цінності життя: «Війна мене навчила не говорити про втрати. / З живими краще. Живих принаймні можна порятувати» [19, с. 34]. У цьому бажанні врятувати живих проявляється його справжня людяність. Вірш завершується улюбленою ідеєю поета про християнську любов та всепрощення: «Серце моє легке і обійми мої розпростерті. Моєї любові стане на всіх, / навіть на тих, хто хотів мене вбити» [19, с. 34]. Про те, що це не прощення в класичному сенсі, а скоріше попередження, що за свої вчинки доведеться відповідати, хай і після смерті, свідчить останній рядок – «Піду, до речі, нагадаю їм, що їх чекає по смерті» [19, с. 34].

Отже, у збірках С. Жадана «Життя Марії» й «Тамплієри» зображено, як екстремальні умови змінюють світогляд людей, змушуючи переосмислити фундаментальні поняття віри, моралі та справедливості. Поет не змальовує своїх персонажів просто жертвами, вони є свідченням того, що навіть у найстрашніших обставинах людина здатна зберегти глибинну людяність, хоча вона і може бути забарвлена гіркотою та відчаєм. Вірші є своєрідним попередженням про те, що війна несе не лише фізичні, а й духовні втрати, які змінюють саму сутність людини.

2.3. Проблеми національної ідентичності та екзистенційного вибору людини під час війни в романі «Інтернат»

Роман «Інтернат» С. Жадан призначає в першу чергу тим українцям, які намагаються зрозуміти мешканців донбаського регіону й атмосферу, в якій вони жили, починаючи з 2015 року. Н. Головченко у статті «Про «відмороженого» Пашу Сергія Жадана» зазначає, що твір є «абсолютно

реалістичним (ніяких вигадок і сюру), пізнавальним, у ньому правдиво зображено життя звичайних людей у прифронтовій зоні, яка переходить під владу то тих, то інших військових формувань» [11]. І. Онікієнко вказує на часово-просторові координати твору : «На час написання роману 2015 року за станцію Дебальцеве йшли жорстокі бої, а на час виходу твору 2017 року українська армія вже втратила контроль над цим важливим об'єктом транспортної розв'язки. Операція “Дебальцеве” стала однією з трагічних сторінок російсько-української війни 2015 року» [31, с. 80]. С. Жадан намагається максимально передати надзвичайний рівень напруженості та психо-емоційної нестабільності, в яких перебуває людина під час війни.

У центрі сюжету бачимо персонажа, який намагається втекти від війни. Саме таким на початку історії постає її головний герой — Паша, вчитель української мови та літератури. Він намагається залишатися осторонь конфлікту, обстоюючи позицію «моя хата скраю». Проте обставини змушують його вирушити в небезпечну подорож через лінію фронту, щоб забрати племінника з інтернату.

У романі протиставлено дві території – між зоною стабільності та зоною хаосу, мілітарного та психологічного насилля. Паша вирушає в дорогу і, опинившись на іншій території, вражений підозрілою тишею, яка лякає його : «щось тут не так, думає він. Щось не так. Жодної живої душі, жодного голосу. Навіть локомотивів не чути. Навіть торгівлі немає» [20, с. 14]. Інтернат як ізольована від зовнішнього світу територія сприймається через гостре переживання екзистенційного відчуження. Здається, що Паша опинився в зоні відчуження : «автобус минає одну порожню вулицю, потім наступну. Далі має бути базар, де пенсіонерки щоденно продають щось мерзле. Автобус завертає, проте жодних пенсіонерок, жодних перехожих» [20, с.15]. Ключовими в романі виступають хронотопи війни, дороги та хронотоп пам'яті. Хронотоп пам'яті розкриває внутрішній світ героя. Місто, де розгортаються події, стає метафорою Донбасу, що зазнав руйнувань. Назва міста прямо не вказується, як не називаються сили, що зішлись в протистоянні, але читач розуміє, що мова

про Дебальцеве. Один з ключових прийомів автора - умовчання назв локацій чи воюючих сил, на що вказує також і дослідниця І. Онікієнко : «Автор вдається до вказівних і відносних займенників, які вказують, але не називають когось, хто приховано бере участь у конфлікті: «вони», «ті, хто», «ці лише входять» [31, с.81]. На нашу думку, автор дає можливість як своєму персонажу, так і кожному читачу, зробити свідомий вибір, на чиєму він боці. Для «Інтернату» характерне полістилістичне письмо, де переважає імпресіоністичний стиль. Автор майстерно фіксує потік свідомості свого персонажа, передаючи стан розгубленості, страху та постійної напруги. У творі відсутній звичний для попередньої прози Жадана гумор та іронія, що підкреслює серйозність та драматизм порушених тем. Дорога від інтернату додому була небезпечною та вкрай емоційно наснаженою безліччю думок, що роїлися в голові вчителя. Вражений героїчним вчинком Ніни, дівчини-директорки інтернату, Павло Іванович остаточно визначився, на чиєму він боці. Впевненості йому додавала тверда позиція племінника, який рішуче був готовий захищати український світ. Посеред зимового холоду, туману й дощу, посеред виття голодних собачих зграй, вчитель змінився назавжди. Він не просто знайшов племінника, а знайшов себе самого, відповіді на свої запитання, усвідомить власну боягузливість і спробує здолати її, відчуваючи, як стає сильнішим. За три дні дороги Паша став іншим, бо навчився визначатися, хто тут «наші», а хто «ваші». Вперше в історії української літератури автор звернув увагу на проблему біженців з охоплених війною територій. На перший погляд, вони люди як люди: злі, добрі, перелякані, вдавано хоробрі, щирі, дріб'язкові, простодушні, заздрісні, відкриті, недовірливі – звичайні люди. Але є те, що відрізняє біженців від звичайних людей – недовіра одне до одного, страх бути зрадженим або вбитим. Вони не довіряють і тому, кому доручили вивести їх з вокзалу, який обстрілювався, у безпечне місце, тому більшість з них загинула. Павлу Івановичу простіше було б повірити, що нікого не шкода. Він навіть переконує себе, що таки нікого не шкода. Але як бути з малим племінником, зі старим батьком, з директоркою

Ніною, яку люблять діти й ненавидять бойовики, бо не дозволила скинути український прапор, з солдатом, «чиєю кров'ю заляпаний твій одяг, а може, і твоя совість?» [20, с. 216].

Метафора інтернату, якою маркує С. Жадан територію Донбасу, пов'язана з цілим спектром почуттів у душі підлітка Сашка, а пізніше і його дядька. Інтернат – територія ізольованих від світу людей. Вони особливі, мають якісь фізичні вади і треба мати також якусь надзвичайну мужність, аби в час, коли всі лікарі й медсестри, тікаючи від війни, покинули їх, все-таки лишитись і надавати їм допомогу. Така директорка Ніна і фізрук Валера, що рубав дрова, носив воду зі скважини, не міг залишити дівчину з дітьми для розправи бойовиків. На думку підлітка Сашка, який мав захворювання серця і якого віддала сюди мати, а потім увесь час удавала зайняту, найкраще в інтернаті те, що тебе можуть з нього забрати. Тому хлопець так зрадив, коли побачив дядька, який прийшов за ним. Весь Донбас постає у романі як інтернат, метафорична територія, ізольована від України та від усього світу огорожею ненависті, жорстокості, смерті. У романі неодноразово обговорюється питання збереження української історії. Українську історію Донбасу зберігає навіть папороть. Контужений військовий простягає Паші шматок вугілля. Він взяв його з музею, адже все в тому музеї поплавалося, а вцілів відбиток папороті на вугіллі, якій мільйон років. Військовий зрозумів, що це наша історія. Він був переконаний, що війна уб'є багатьох, а папороть не знищиш, бо це історія : «Візьми, – показує військовий на камінь. У вас же там є якийсь музей? Чи кабінет географії? Хай там буде. Їй же мільйон років» [20, с.305]. Зрештою, вони з племінником повертаються додому.

К. Воздвиженський у статті « Інтернат: війна пахне мокрою псятиною. Новий роман нарешті дорослого Жадана» наголошує на тому, що еволюція Павла Івановича не відбувається просто так, за помахом чарівної палички. Від рівня розпачу, який можливий тільки на війні і який можна умістити у фразу «нікого не шкода», до усвідомленого рішення взяти на себе відповідальність за все, що відбувається на твоїй рідній землі : «Треба зібратися і йти далі, навіть

коли ти не солдат, а всього лише шкільний вчитель, що рятує свого племінника» [7]. Також дослідник зауважує на зміні художнього стилю письменника – від постмодернізму до метамодернізму: «своїм романом «Інтернат» Сергій Жадан поставив доволі високу планку для сучасної літератури. Він ніби каже: годі вже юродствувати і писати так, як писали у 90-х, давайте нарешті говорити з читачем серйозно про серйозне, і не голосом замполіта, а так, щоб нам повірили» [7].

І. Онікієнко також виокремлює в романі «Інтернат» філософський екзистенційний дискурс як домінантний, що визначає тип свідомості персонажа та належність тексту до літературних зразків метамодернізму. Дослідниця зазначає, що автор через переплетення різних дискурсів створив відкритий художньо-психологічний простір для обговорення проблем національної ідентичності [31, с.89]. Так, радянський дискурсивний формат представляють Павло Іванович та фізрук Валєра, які вихваляють совок та його «блага». Внутрішній діалог Павла Івановича дає можливість читачу відстежити, як після смерті директорки інтернату Ніни вчитель, вражений її героїзмом у відстоюванні життів та майбутнього українських підлітків на вже окупованій території, переконався у дієвості її гуманістичного дискурсу. І. Онікієнко наголошує, що «смерть Ніни репрезентує ідеальну соціальну модель, в якому ситуативно реалізується відповідальна, мужня, героїчна поведінка людини» [31, с.89]. Саме цю модель бере собі Павло Іванович за взірець та починає рухатися в напрямку Я – ідентичності.

Отже, проаналізовані твори Сергія Жадана дають нам підстави для висновку про еволюцію художнього стилю письменника від постмодернізму до метамодернізму. Розглянутий нами роман «Інтернат» є одним з перших вітчизняних романів, де розкрито тему війни на сході України та порушено проблеми національної ідентичності та екзистенційного вибору людини під час війни.

Висновки до другого розділу

Отже, вірші зі збірок «Життя Марії», «Тамплієри» це пронизлива медитація про життя в умовах війни та окупації, де руйнуються звичні сенси, де панують холод, самотність і втрата ідентичності. Сергій Жадан майстерно використовує символізм, щоб передати біль і стійкість людського духу. Він показує, як навіть у найтемніших обставинах залишаються невидимі зв'язки, і як любов, що переживає смерть, стає єдиною опорою та сенсом. Вірш є глибоким осмисленням трагедії Донбасу, але водночас є універсальним посланням про людську витривалість та парадокси існування у світі, розділеному війною.

Поетику С. Жадана маркують яскраві й несподівані метафори : «виверни рукави осель», «пам'ятаю тебе, ніби карту східних земель», «горло твоє - беззахисне, мов пташине гніздо», «голос твій - схожий на теплий щільник» («Виверни рукави осель»,) Порівняння: «Весна така неминуха й близька», «мови діалект, що зник», «життя буде, ніби письмо, просте» («Виверни рукави осель»,) посилюють образність і допомагають читачеві глибше відчувати емоції ліричного героя. Анафора у рядках «і те, чого не бачить ніхто, і те, чого не освітять жодні зірки» («Виверни рукави осель»,) підкреслює особливість і цінність того, що бачить лише ліричний герой.

Вірші зі збірок «Життя Марії», «Тамплієри» – це не просто опис війни, а глибокий психологічний портрет людини, що переживає втрату рідної землі. Він відображає біль від окупації, прагнення до боротьби та відновлення справедливості, а також незламну віру в те, що життя, навіть після руйнувань, знайде спосіб відродитися, ставши «новою» травою на «мокрому камені». Це твір про пам'ять, відвагу, любов і неминучість весни навіть після найжорстокішої зими.

РОЗДІЛ 3.

ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ СЕРГІЯ ЖАДАНА В 11 КЛАСІ ЗАКЛАДУ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

3.1. Аналіз чинних програм і підручників з літератури щодо наявності обсягу матеріалу про художні стилі кінця XX – початку XXI століття та творчість Сергія Жадана.

Формування літературної компетентності школярів передбачає уміння розрізняти масову та елітарну літературу, працювати в різних пошукових системах з метою отримання потрібної інформації, вдаватись до різноманітних читацьких стратегій, перекладати іншомовні тексти рідною мовою

Програма Р. Мовчан з української літератури (рівень стандарту) для загальноосвітніх навчальних закладів 10-11 класів (2017 р.) творчість С. Жадана включає в тематичний блок «Постмодернізм і постпостмодернізм» (терміном метамодернізм тоді ще не користувалися). Пропонується представити учням постмодернізм як продукт постіндустріальної епохи.

Важливим для розуміння творчості сучасних письменників є розгляд історико-культурної ситуації наприкінці XX – на початку XXI ст.

Наступний етап вивчення сучасної літератури передбачає розгляд визначальних рис постмодернізму як одного із художніх напрямів мистецтва 1990-х років : експериментаторство, пошуки нових форм і нових тем. Теоретичну підготовку учнів має завершити пояснення терміна «Масова, популярна література» та причини її інтенсивного розвитку в епоху постмодернізму.

Важливим етапом теоретичної підготовки учнів є вивчення літературного процесу XXI ст. та його провідного стилю постпостмодернізму (або метамодернізму), що прийшов на зміну постмодернізму й активно розвивається у час гібридних воєн, повномасштабного вторгнення терористичних армій на території сусідніх держав та у час боротьби останніх

за своє визволення. Досить стисло пропонується розглянути естетику постпостмодернізму та риси його стилю.

Щодо безпосереднього вивчення текстів Сергія Жадана, то для текстуального вивчення пропонуються вірші постмодерного періоду митця «Музика, очерет...» й «Смерть моряка». Є також пропозиція розглянути вірші метамодерного періоду, зокрема збірку «Тамплієри» як поетичний щоденник за 2015-й – 2016- й воєнні роки.

Вчитель має формувати наступні загальнонавчальні компетентності учнів 11 класу:

- здатність обговорювати літературний сюжет, виявляти проблеми та проводити аналогії із сучасним життям, дискутувати;
- здатність виявляти національно свідомі художні образи, визначати національну проблематику творів;
- уміння оцінювати думку інших учнів ;
- визначати роль художнього твору для формування себе як особистості

Важливим є формування емоційно-ціннісного ставлення учнів до історичного контексту та прочитаних творів. У програмі наголошено, що учень 11 класу має усвідомлювати й пояснювати зв'язок української постмодерної літератури із суспільно-політичними процесами в Україні, а також зі зміною естетичних ознак і проявів у світовій культурі і мистецтві кінця XX – поч. XXI ст.

Серед запропонованих програмою текстів для самостійного читання творів С. Жадана немає.

Програма авторів Г. Усатенко й А. Фасолі з української літератури (профільний рівень) для загальноосвітніх навчальних закладів 10-11 класів (2017 р.) творчість С. Жадана включає в той же тематичний блок, що й програма стандарту. Теоретичний матеріал й формування загальнонавчальних компетентностей учнів 11 класу також залишаються тими ж, що й для учнів рівня стандарту. Змінюються лише рекомендовані для текстуального вивчення твори. Поезія для вивчення не пропонується, а романів пропонується для

вивчення два – «Ворошиловград», * «Інтернат». Щодо роману «Ворошиловград», то учні мають побачити й схарактеризувати образ сучасної молодії людини, яка намагається протистояти тиску бездуховного прагматизму сьогодення і відвойовує своє право на буття. Можемо побачити, що роман «Інтернат» маркується зірочкою. Зірочка у шкільній програмі виконує роль індикатора, що допомагає учням орієнтуватися у навчальному матеріалі та виділяти важливі моменти. Якщо вчитель вирішив познайомити учнів зі змістом роману «Інтернат», то зірочка тут буде вказувати на текст, який потребує додаткового пояснення, коментаря, або є більш складним для розуміння, ніж інші частини програми. Якщо вчитель вирішив обмежитися розглядом роману «Ворошиловград», то зірочка тут вказуватиме на матеріал, що виходить за межі базової програми і призначений для учнів, які хочуть поглибити свої знання з певного предмету.

У профільній програмі, як і в програмі рівня стандарту творів С. Жадана для самостійного читання не пропонується.

У Підручнику з української літератури (рівень стандарту) для 11 класу закладів загальної середньої освіти за 2019 рік автор-укладач О. Авраменко у розділі «Сучасна українська література» представляє творчість Ю. Андруховича та Г. Пагутяк. Інформація та методичні матеріали по творчості С. Жадана відсутні. У Підручнику з української літератури (рівень стандарту) для 11 класу закладів загальної середньої освіти за 2019 рік автор-укладач Л. Коваленко у розділі «Сучасна українська література» представляє загальний огляд літератури к. XX – п. XXI ст. Серед творів С. Жадана згадується лише його роман «Депеш Мод», виданий у харківському видавництві «Фоліо» 2004 року. Огляд підручників рівня стандарту наводить на думку про недостатню обізнаність учнів 11 класів з представниками та творами сучасної української літератури. Тому є потреба у розробці методичних матеріалів по творчості С. Жадана метамодерного періоду творчості, а також у виробленні методичних рекомендацій щодо цілісного вивчення творчості митця, осмислення його естетичної еволюції від постмодернізму до метамодернізму. У даному

дослідженні пропонуємо методичні рекомендації по вивченню філософсько – естетичних засад творчості митця, який працює в межах двох художніх стилів – маркерів сучасності : постмодернізму та метамодернізму.

Краща ситуація зі змістом підручників профільного рівня. Ми аналізували підручник для 11 класу за 2019 авторів О. Слоньовської , Н. Мафтин «Українська література (профільний рівень)». Щодо інформації про постмодернізм та метамодернізм, то наданий матеріал підручника висвітлює дві важливі епохи в розвитку літератури та мистецтва: період жорстоких репресій тоталітарного режиму в СРСР проти української культури та появу й розвиток постмодернізму у світі та в Україні. Тоталітарний режим 30-70-х років ХХ ст. проявив себе у таких рисах, як придушення талантів, заборона автономних угруповань, винищення модерної української літератури 20-х років, так зване «Розстріляне відродження»; цензура і заборони; вимога прославлення режиму ; переслідування перекладачів (Микола Лукаш, Григорій Кочур). Щоденники та мемуари письменників також не друкувалися [35 , с.294].

Виникнення поняття постмодернізму як нової ери в мистецтві автори підручника пов'язують з історичним періодом після доби модернізму. Термін почали використовувати в 1920-х р. для опису нових форм музики й мистецтва а для літератури – в 1940-х роках [35 , с.295].

Автори підручника посилаються на дослідження Т. Гундорової «Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн», в якому науковиця пояснює джерела українського постмодернізму: авангардизм 1920-х років (М. Семенко, М. Йогансен, В. Домонтович); українська химерна проза (О. Ільченко, В. Дрозд, В. Шевчук); діаспорна література (Е. Андієвська, Нью-Йоркська група, Ю. Тарнавський). Виникнення епохи постмодерну пов'язане з відчуттям краху соціалістичної епохи та появою протестних явищ [35 , с.297].

Ознакою цієї епохи стала також і поява літературних угруповань: «Лу-Го-Сад», «Бу-Ба-Бу» (Львів), «Червона Фіра» (Харків), «Нова дегенерація»

(Івано-Франківськ), «Пропала грамота» (Київ), «Західний вітер» (Тернопіль). Постмодерністи мали і свої літературні видання: «Четвер», «Перевал», «Кур'єр Кривбасу», «Золота пектораль», «Наш».

Зміст підручника відповідає вимогам програми висвітлювати зв'язок літератури з іншими видами мистецтв. Тому тут вміщено інформацію про розвиток постмодернізму в малярстві та скульптурі у 80-х роках ХХ століття в Німеччині, Англії та Італії. Названо представників цього стилю: Йозеф Бойс, Міммо Паладіно, Дем'єн Стівен Герст [35, с.295].

Слоньовська О., Мафтин Н. виділяють наступні **ключові риси постмодернізму**:

- 1) Скепсис та іронія: відчуття скепсису та іронії щодо проголошуваних модернізмом універсальних істин (об'єктивна реальність, мораль, правда, людська природа, розум, мова, соціальний прогрес).
- 2) Множинність правд: відкриття множинності правд та уявлень про людину, де жодне не може домінувати;
- 3) Заперечення безумовної віри в прогрес і звільнення людини від обмежень, знання та моральні принципи розглядаються як відносні й залежні від контексту.
- 4) Неоднорідність: деякі дослідники говорять про «постмодернізми» виділяючи «постмодернізм реакції» (утвердження домодерних цінностей, традиції) та «постмодернізм опору» (надання голосу маргіналізованим групам) [35, с.297].

В підручнику наголошено, що початок постмодерної літератури умовний, без чітких лідерів чи маніфестів. Його пов'язують із публікаціями Джона Гоукса («Канібал», 1949), Аллена Гінзберга («Крик», 1956), Вільяма Берроуза («Оголений сніданок», 1959). До постмодерністських явищ відносять «нову поезію», літературу бітників, «чорний гумор», «новий роман», «театр абсурду», магічний реалізм. Видатні представники: Томас Пінчон, Джон Барт, Курт Воннегут, Умберто Еко, Італо Кальвіно, Джон Фаулз, Хуліо Кортасар, Милорад Павич [35, с.296].

Підручник містить відомості про філософсько – естетичні засади стилю, який почав формуватися після постмодернізму. Автори підручника іменують його «постпостмодернізм». Сьогодні він отримав європейську назву «метамодернізм». Перераховано його ознаки:

1) Переростання: постмодернізм плавно переростає в постпостмодернізм (метамодернізм), що є тимчасовою назвою для явища, яке перебуває у процесі формування;

2) Самокритичне та самоіронічне письмо, що поєднує цитатність із процесами конструювання й деконструювання. Інтерес до минулого гармонійно співіснує з відкритістю до майбутнього. Відчувається тенденція до нового гуманізму, у межах якого естетичні цінності зберігають свою вагу, проте сама естетика набуває рухомого, мінливого, плинного характеру [35, с.298].

Розглядаються найважливіші аспекти сучасної української поезії 1980–2010-ті рр. Відзначено особливу роль покоління «вісімдесятників», яке свідомо протистояло тоталітарній системі, сприяючи її остаточній поразці. Наголошено на таких особливостях сучасної поезії: часте використання верлібру та мовні експерименти; інтерес до бароко, особливо помітний у поетичних групах: «Бу-Ба-Бу» (Бурлеск-Балаган-Буфонада), «Лу-Го-Сад», «Пропала грамота», «Червона фіра». Харківське угруповання «Червона фіра» (1991) вважається "східноукраїнським аналогом літературного карнавалу" групи «Бу-Ба-Бу». До нього в юності входив Сергій Жадан [35, с.297].

Характеристика поезії "Червоної фіри" та подібних груп:

- Поява рольового (персонажного) ліричного героя замість автопсихологічного, часто це «парія» (жебрак, волоцюга, повія, дисидент).
- Використання гумору, пародійності, бурлеску для створення іронічного, але серйозно-сміхового тла.

- Підняття раніше табуйованих тем (проституція, пияцтво, трагізм безглузлого існування) як у трагічному, так і в пародійному ключі [35, с.299].

Поети 1990–2000-х років активно використовували музичний супровід та перформанси. Серед них Віктор Неборак та Юрій Покальчук з гуртом «Вогні великого міста». Юрій Андрухович з гуртом «Karbido». Сергій Жадан з гуртом «Собаки в Космосі»

Особливістю літературного процесу к. XX – п. XXI ст. є одночасне співіснування кількох літературних поколінь.

Далі у підручнику подано аналіз вірша С. Жадана «Музика, очерет...». У рубриці «Діалоги з текстом» наявне контрольне питання для учнів : «У чому виявляються ліричні та постмодерні риси поезії С. Жадана «Музика, очерет»?». Контрольні питання є доречними, такими, що спонукають учнів до активної мозкової діяльності, діалогу та/або дискусії.

Після розгляду поезії к. XX – п. XXI ст. автори підручника переходять до аналізу прози. Серед прозових текстів інших письменників подано стислий зміст роману С. Жадана «Ворошиловград» [35 , с.311].

Таким чином, можемо зазначити, що у підручнику О. Слоньовської спостерігаємо досить високий теоретичний рівень інформованості старшокласників з тем постмодернізм та метамодернізм. Проте методичних рекомендацій до вивчення творчості митця метамодерного періоду (збірки «Життя Марії», «Тамплієри», роман «Інтернат») немає, що актуалізує значення даного дослідження.

Розглянемо зміст підручника для 11 класу за 2019 р. авторів О. Борзенка, О. Лобусової «Українська література (профільний рівень)». Визначення та інформація про сучасну українську літературу тут подібні до тих, що наявні в підручнику О. Слоньовської. Проте на відміну від підручника О. Слоньовської, тут подається коротка біографія Сергія Жадана, а також питання та завдання, спрямовані на мистецький контекст творчості митця, а саме:

1) «Чим зацікавила вас особистість письменника? Як письменник ставиться до класичної літератури?»

2) «Знайдіть у мережі Інтернет записи публічних виступів поета Сергія Жадана. Чи сподобалось вам, як поет читає свої вірші? Чому виступи поета часто супроводжує музика? Чого ви очікуєте від творів С. Жадана?» [3, с. 237].

Як бачимо, питання спонукають учнів зацікавитися постаттю письменника. Далі подано уривок з інтерв'ю письменника, з якого учні можуть зрозуміти самокоментар до вірша «Смерть моряка річкового флоту». Для аналізу подаються тексти двох віршів «Музика, очерет...» та «Смерть моряка річкового флоту». Контрольні питання передбачають розвиток літературної компетентності учнів:

1) «Яке враження справили на вас ці поезії? Які емоції ви відчували під час читання?»

2) «Які мотиви розкриваються у творі «Музика , очерет...» ? Які образи увиразнюють ці мотиви?»

3) «У яких образах осмислюється кохання в поезії «Смерть моряка річкового флоту? У який спосіб виявляється авторська іронія?» [3, с.238].

Наступний етап вивчення творчості письменника – його збірка «Тамплієри». Наявна коротка інформація про збірку та контрольні питання та завдання, спрямовані на розвиток літературної компетентності:

1)«Знайдіть у мережі Інтернет і прочитайте вірші збірки «Тамплієри»»

2) «Які вірші вас особливо вразили? До яких роздумів спонукали?»

3) «Пригадайте вірші про війну українських та зарубіжних поетів, які ви читали в попередніх класах. На вашу думку , що спільного у віршах сучасного поета Сергія Жадана з творами про війну, які вже стали класикою?»

4) «Сергій Жадан- один із найвідоміших поетів України. Як ви гадаєте, у чому секрет популярності його творів?» [3, с.239].

У підручнику представлені також романи «Ворошиловград» та «Інтернат», подається їх коротка характеристика. Вивчення прозових текстів

завершається контрольними питаннями та завданнями, спрямованими на опрацювання прочитаного:

- 1) «Яке враження справила на вас проза С. Жадана?»
- 2) «Де і коли відбувається дія роману «Ворошиловград»? Хто його головні герої?»
- 3) «Які проблеми порушує автор у романі «Ворошиловград»? Чи є актуальними ці проблеми? Як ви зрозуміли назву твору?»
- 4) «Коли було створено роман «Інтернат»? Якій темі він присвячений? Якими постають герої твору?»
- 5) «Проведіть дослідження щодо того, як глядачі сприйняли фільм «Дике поле» (2018) за романом С. Жадана «Ворошиловград» (за глядацькими відгуками в Інтернеті). Зробіть висновки про загальні враження глядачів, актуальність теми» [3, с.240].

Отже, проаналізувавши матеріал підручника авторів О. Борзенка, О. Лобусової, можемо дійти висновку, що учні, які навчаються за профільним рівнем, мають цілісне уявлення про творчість Сергія Жадана, адже вони знайомляться не лише з творами митця постмодерного періоду, а й метамодерними текстами, такими як збірка «Тамплієри» та роман «Інтернат». Ці твори присвячені темі російсько-української війни на Донбасі 2014 -2015 років, знайомлять учнів зі сторінками історії сучасної України.

3.2. Формування громадянської, культурологічної компетентностей та автентичного лідерства під час вивчення провідних мистецьких напрямів в українській літературі кінця XX- початку XXI століття» в 11 класі закладу середньої освіти

Плануючи уроки за творчістю С. Жадана, пропонуємо перший урок присвятити постмодерній поезії, другий – метамодерному роману «Інтернат». На першому уроці будемо формувати загальнокультурну компетентність.

За програмою рівня стандарту (37) під час вивчення розділу «Постмодернізм та постпостмодернізм» передбачається формування предметних компетентностей, пов'язаних із вивченням теоретичних понять «постмодернізм» та «постпостмодернізм».

У програмі зазначено, що культурологічний підхід забезпечує реалізацію вимог загальнокультурної лінії: увагу до культурної самоідентифікації учня, орієнтацію його у світі національної та світової культури, розгляд художнього твору в широкому мистецькому контексті, у зв'язках із філософією, міфологією, фольклором, формування поваги до культурних надбань інших народів тощо [37, с. 6].

Культурологічний підхід втілений також у рубриці «Мистецький контекст», де представлено назви творів різних видів мистецтва, тематика і стиль яких співзвучні із художнім твором, який вивчається.

Обізнаність та самовираження у сфері культури передбачає уміння:

- порівнювати, як одна й та сама тема чи образ розкривається у різних видах мистецтва;
- усвідомлювати власну належність до певної культурної спільноти;
- визначати значення та місце української культури в європейському й світовому культурному просторі;
- інтерпретувати літературні твори та застосовувати досвід взаємодії з мистецтвом у повсякденному житті;
- створювати власні тексти, виражаючи особисті думки й почуття, використовуючи художньо-виражальні засоби. [37, с. 10].

Для формування культурної компетентності одинадцятикласників, пропонуємо тему уроку: «Поезія Сергія Жадана як вияв постмодерної культури. Аналіз віршів «Смерть моряка річкового флоту» та «Музика, очерет».

Формулюємо триєдину мету уроку:

Навчальна: проаналізувати змістові та художні особливості поезій Сергія Жадана «Смерть моряка річкового флоту» та «Музика, очерет»; визначити ідейно-тематичну своєрідність творів; охарактеризувати образи, мотиви та символи; навчити учнів інтерпретувати художній текст у контексті сучасної української культури.

Розвивальна: розвивати навички аналізу поетичного тексту, асоціативне мислення, вміння висловлювати власні думки та аргументувати їх; формувати здатність до інтерпретації сучасної поезії як джерела культурної інформації.

Виховна: виховувати повагу до сучасної української літератури, формувати культурну компетентність учнів, залучаючи їх до осмислення актуальних проблем, відображених у поезії, та розуміння ролі поета у формуванні національної ідентичності.

Визначаємо тип уроку: урок-аналіз поетичного тексту.

Обираємо обладнання: портрет Сергія Жадана, тексти поезій, мультимедійний проєктор, аудіозапис читання віршів автором (за наявності), репродукції творів сучасних українських художників, що співзвучні з тематикою поезій.

Плануючи хід уроку, реалізуємо його організаційний момент, який вимагає емоційного налаштування учнів на роботу з художнім твором. Пропонуємо перегляд аудіозапису, де С. Жадан читає власні вірші за покликанням: <https://youtu.be/ZLRPVVVshqA?si=5EjQ2S4FNTO6UQYH>

З метою актуалізації опорних знань використовуємо метод «Фронтальна бесіда»:

- Що ви знаєте про Сергія Жадана як поета, прозаїка, громадського діяча?
- Яке місце він посідає в сучасній українській літературі?
- З якими його творами ви вже знайомі?
- Як, на вашу думку, поезія може відображати культурні процеси суспільства?

Наступний етап – оголошення теми і мети уроку. Вчитель оголошує тему та мету уроку, акцентуючи увагу на понятті «культурна компетентність» як

умінні осмислювати й оцінювати твори мистецтва в широкому культурному контексті.

Переходимо до наступного етапу уроку, який передбачає роботу над текстом та розкриття обраної теми. Для реалізації цього завдання, пропонуємо учням почати аналіз ключових образів поезії митця.

Слово вчителя про особливості поетичного світу Жадана.

Коротка розповідь про основні мотиви (місто, пам'ять, історія, війна, любов), образи (маргінали, робітники, звичайні люди), мовну стилістику (верлібр, розмовна інтонація, поєднання буденності та метафоричності).

Аналіз поезії *«Смерть моряка річкового флоту»* починаємо з прослуховування виразного читання вірша вчителем або підготовленим учнем. Для обговорення застосовуємо метод проблемних запитань:

- Які асоціації викликає у вас назва вірша?
- Який настрій створює поет? Вчитель наголошує на важливості художньої деталі в поезії митця. В цій поезії художню деталь використано для змалювання пейзажу.
- Хто такий «моряк річкового флоту»? Яка символіка криється в цьому образі? Учні аналізують новий образ сучасної української літератури – людина, що живе «на межі».
- Яка роль пам'яті в цьому вірші? Як вона пов'язана з образом річки?
- Яку роль відіграє мотив смерті? Це фінал чи початок чогось нового?

Завершуємо аналіз поезії обговоренням актуальності вірша в реаліях сучасного українського суспільства. Учні вказують на ознаки постмодерного культурного коду, який вони змогли «прочитати» у вірші?

Аналіз поезії *«Музика, очерет»* розпочинаємо з виразного читання вірша. Обговорення відбувається за допомогою методу проблемних запитань:

- Яка тема цього вірша? Які образи є ключовими?
- Як ви розумієте фразу «Тихо росте душа, мов ламкий очерет»?
- Яка роль природи в цьому вірші? Як вона співвідноситься з людським життям?

Для виділення ключових образів та мотивів в поезії С. Жадана запропонуємо одинадцятикласникам роботу в групах :«Діалог поезій». Кожна група отримує завдання порівняти дві поезії за певними критеріями:

Група 1: тематика та проблематика.

Група 2: образи та символи.

Група 3: художні засоби та мовна стилістика.

Група 4: емоційний стан і настрої.

Кожна група презентує результати свого дослідження, формуючи цілісне уявлення про поетичний світ Сергія Жадана.

Для підведення підсумків вдамося до методу рефлексії. Пропонуємо учням скласти «хмару слів», яка асоціюється в них з поезією Жадана.

Вчитель ставить контрольні запитання з теми: «Що нового я дізнався сьогодні про сучасну поезію?», «Як поезія Жадана допомагає зрозуміти сучасну Україну?». У якості домашнього завдання пропонуємо вивчити одну з поезій напам'ять (за вибором).

Проаналізувавши зміст чинних літературних програм з української літератури (рівень стандарту та профільний рівень), ми дійшли висновку, що важливою в них змістовою лінією є «Громадянська відповідальність». Ця змістова лінія передбачає «формування відповідального члена громади й суспільства, який розуміє принципи і механізми його функціонування, а також важливість національної ініціативи; така особистість ґрунтується у своїй діяльності на культурні традиції і вектори розвитку держави [37, с.11].

Соціальна та громадянська компетентності виражаються в умінні :

- коректно й толерантно відстоювати власну точку зору під час обговорень;
- розпізнавати маніпулятивні прийоми та вміти їм протидіяти;
- чітко, логічно й аргументовано висловлювати власну позицію щодо суспільно-політичних проблем;
- здійснювати критичний аналіз і оцінювання текстів соціально-політичного змісту.

Яскравим прикладом твору, завдяки якому вчитель може формувати у старшокласників чітку громадянську позицію, є роман Сергія Жадана «Інтернат», де герой опиняється перед вибором, від якого залежить його теперішнє і майбутнє існування. В романі іде мова про яскравого лідера – директорку інтерната Ніну, яка не покинула вихованців навіть тоді, коли виїхали всі вихователі та адміністратори, коли бойовики захопили все довкола й постійно намагалися мародерити на території закладу. Вона не дозволила зняти український прапор навіть тоді, коли сто бойовиків оточили її. Для підлітків ця молода дівчина стала прикладом громадянської мужності, патріотизму, людиною, яка чітко зробила свій вибір тоді, коли більшість намагалася відхреститися від подій, що розгорталися на сході України у 2015-2016 роках. Ніна загинула, захищаючи своїх вихованців, але смерть її не була марною. Це зрозумів навіть Павло Іванович, який на власні очі побачив людину, готову взяти на себе відповідальність і бути прикладом для української молоді. Формування яскравих лідерів під час групової діяльності учасників творчої взаємодії. О. Манюков джерелом сучасного автентичного лідерства вважає ідею сродної праці українського філософа Г. Сковороди. Для українського філософа поняття сродності постає як своєрідна наука, у межах якої він розкрив покликання землеробів, воїнів і богословів. Мислитель розглядав сродність як явище, тісно пов'язане з волею Святого Духа та божественним провидінням: «сродність є відростком Божого промислу, закарбованим у серці, що втілює Божу волю та закон, який закладений в людях як божих творіннях» [30, с. 155].

Оскільки в сучасному світі цінується вміння командної роботи під керівництвом відповідального креативного лідера, то завданням сучасної школи є виховання молоді, здатної до такого виду діяльності. О. Манюков досліджував, яким буде результат колективної діяльності за умови, якщо обидві сторони робитимуть сродну для них працю? Дослідник стверджує, що це проблемне питання продиктоване попитом на ринку праці на лідерів, які вміють спрямовувати вміння й творчий потенціал працівників на досягнення

спільного результату. Підтримувати у лідера бажання бути автентичним можна за допомогою ідеї сродної праці. Таким чином практичну користь має сприяння засобами літератури зростанню сродності працівника та реалізація ідеї автентичності лідера. О. Манюков характеризує автентичного лідера як особистість, що самовіддано служить іншим, готова жертвувати власними інтересами заради розширення їхніх прав і можливостей, а не заради особистої вигоди чи престижу. Такий лідер діє, спираючись передусім на доброту й співчуття, а вже потім — на раціональні міркування. Йому властива саморегуляція, що допомагає протистояти зовнішньому тиску, підтримувати емоційно здоровий мікроклімат у колективі. Власна поведінка такого керівника надихає інших на пошук власної автентичності. Водночас у кризових ситуаціях він (вона) розуміє, що дії підлеглих можуть змінюватися, і реагує на це з гнучкістю та розумінням [29, с. 156].

17 січня 2018 року Європейський парламент і Рада Європейського Союзу затвердили Рамкову програму оновлених ключових компетентностей для навчання впродовж життя. Серед них шостою визначено «Громадянську компетентність» (Civic competence). У документі наголошується, що ця компетентність означає здатність діяти відповідально як громадянин і брати активну участь у суспільному житті. Її суттєвим складником є вміння ефективно співпрацювати з іншими задля спільного блага, особливо у сфері сталого розвитку суспільства. До змісту громадянської компетентності належать навички критичного мислення, конструктивної участі в житті громади та процесах ухвалення рішень на всіх рівнях — від місцевого до міжнародного. Інтерес до політичних, соціально-економічних процесів і міжкультурної комунікації розглядається як основа для досягнення компромісів, утвердження соціальної справедливості й правосуддя [30].

Для розвитку громадянської компетентності учнів 11 класу ми обрали роман Сергія Жадана «Інтернат» й відповідно сформулювали тему уроку : «Інтернат» Сергія Жадана: вироблення громадянської позиції та відповідальності людини в умовах війни». Реалізуємо триєдину мету навчання.

Формулюємо навчальну мету уроку: проаналізувати роман С. Жадана «Інтернат» як твір, що порушує гострі соціальні та громадянські проблеми. Дослідити образи головних героїв та їхній моральний вибір.

Формулюємо розвивальну мету уроку: розвивати навички аналізу художнього тексту, вміння висловлювати власні думки, аргументувати їх, вести дискусію; також розвивати критичне мислення та емпатію.

Формулюємо виховну мету уроку: виховувати почуття патріотизму, громадянської відповідальності, толерантності та гуманізму. Спонукаати учнів до осмислення власної ролі в житті суспільства.

Плануючи хід уроку, реалізуємо його організаційний момент, який вимагає емоційного налаштування учнів на роботу з художнім твором. Висуваємо пропозицію учням поділитися одним словом, яке асоціюється у них із романом «Інтернат». Як приклад вчитель наводить обране слово, яке асоціюється з образом (місто Дебальцеве, блокпост, дім, дорога, вокзал).

ТЛ метамодернізм

В 11-му класі вивчення метамодернізму в українській літературі можна зробити цікавим та доступним за допомогою таких методів:

Теоретичні основи

Порівняльний аналіз: запропонуйте учням дослідити, чим метамодернізм відрізняється від модернізму та постмодернізму. Створіть таблицю, де вони зможуть порівняти ключові риси, такі як іронія, щирість, фрагментарність, цілісність, а також ставлення до історичної правди.

2)Вивчення ключових концепцій: поясніть основні терміни метамодернізму: осциляція (гойдалки між іронією та щирістю/невизначеність), нова щирість, спроба подолання іронії. Можна використовувати аналогію з гойдалкою, яка постійно рухається, але не застигає в жодному з крайніх положень.

3)Дискусії: організуйте обговорення, що таке «постмодерністська втома» і чому виникла потреба в новому осмисленні дійсності.

Аналіз художніх творів

- 1) Твори сучасних авторів: аналізуйте твори українських письменників, які працюють у течії метамодернізму. Наприклад, поезію Сергія Жадана, прозу Ірени Карпи або Юрія Андруховича (в його пізній творчості). Зверніть увагу на поєднання серйозного та іронічного, використання сленгу, але з глибинним філософським підтекстом.
- 2) Кіно і музика: залучайте до аналізу сучасні українські фільми та музичні кліпи, що мають риси метамодернізму. Це допоможе учням побачити, як літературні тенденції проявляються в інших видах мистецтва.
- 3) Проєктна робота: запропонуйте учням створити власний медіа-продукт (відеоролик, подкаст, презентацію), який би ілюстрував одну з рис метамодернізму.

Практична робота

Творчі завдання: запропонуйте учням написати власний текст (оповідання, вірш), де вони спробують поєднати іронію та щирість, або створити героя, який переживає «метамодерністську осциляцію».

Літературні вечори: організуйте читання та обговорення поезії сучасних авторів. Запросіть учнів поділитися своїми емоціями та враженнями, заохочуючи їх до «нової щирості».

О. Манюков підкреслює значення поширення метамодерного світогляду в сучасному суспільстві, адже це сприяє утвердженню ідеалу автентичності в культурному просторі та відповідає внутрішнім потребам молодого покоління. На його думку, саме через метамодернізм молодь може осмислити своє місце у складному світі, який вимагає внутрішніх трансформацій, а також навчитися розуміти як власну унікальність, так і індивідуальність інших людей. [29, с. 146].

Мотивація навчальної діяльності реалізується в процесі бесіди за рядом запропонованих запитань:

- Яке враження на вас справив роман Сергія Жадана «Інтернат»?
- Про що, на вашу думку, цей твір? Які основні ідеї в ньому закладені?

- Пригадайте, що таке громадянська компетентність? З яких складових вона складається? Учні пригадують поняття, вчитель може уточнити: відповідальність, патріотизм, толерантність, здатність до критичного мислення.

Мотиваційне слово вчителя : «Інтернат» – це не просто роман про війну. Це твір, що змушує нас замислитися над тим, що означає бути людиною у складних обставинах. Ми сьогодні поговоримо про те, як роман Сергія Жадана допомагає нам краще зрозуміти і розвивати нашу громадянську позицію.

Переходимо до наступного етапу уроку, який передбачає роботу над текстом та розкриття обраної теми. Для реалізації цього завдання, пропонуємо учням почати аналіз ключових образів та ситуацій. Обираємо метод обговорення через ряд проблемних запитань.

Образ Паші. Яким ми бачимо головного героя на початку роману? Як він ставиться до війни? Чому він прагне залишатися «поза політикою»?

Моральний вибір Паші. Що змушує Пашу вирушити на окуповану територію? Як це рішення змінює його світогляд? Чи можна вважати цей вчинок проявом громадянської відповідальності?

Символіка Інтернату. Що символізує будівля інтернату? Як цей образ пов'язаний із темою безбатьківства, сирітством, ізоляваністю від світу? Хто в інтернаті давав дітям відчуття родини, опіки, захисту?

Інші персонажі. Яку роль відіграють інші персонажі роману (наприклад, водій, військовий)? Як вони відображають різні моделі поведінки в умовах війни?

Мова як засіб ідентичності. Яке значення в романі має мова? Чому російськомовний Паша, опинившись у небезпечній ситуації, змушений говорити українською? Як це пов'язано з ідентичністю та самовизначенням?

Ефективним методом формування громадянської компетентності може бути дискусія на тему «Моя громадянська позиція». Вчитель пропонує учням об'єднатися у малі групи та обговорити питання:

- Чи може людина залишатися «поза політикою» під час війни?

- Що означає бути патріотом у сучасному світі?
- Який моральний вибір стоїть перед кожним із нас сьогодні?

Після обговорення кожна група презентує свої висновки.

Підсумки уроку та рефлексію реалізуємо за допомогою вправи «Діаграма Венна». Учні малюють два пересічні кола. В одному колі – «Громадянська позиція Паші», в іншому – «Моя громадянська позиція». На перетині – спільні риси. Учитель пропонує проаналізувати, що спільного і відмінного вони знайшли.

Заключне слово вчителя.

Роман Сергія Жадана «Інтернат» є важливим для нашого розуміння сучасних подій. Він вчить нас, що громадянська відповідальність – це не гучні слова, а конкретні вчинки, які ми здійснюємо щодня. Бути свідомим громадянином означає брати на себе відповідальність за майбутнє країни.

В якості домашнього завдання вчитель пропонує одинадцятикласникам написати есе на тему: «Автентичний лідер як приклад для сучасника».

Отже, плануючи за програмою рівня стандарту вивчення розділу «Постмодернізм та постпостмодернізм», вчитель спрямовує свою діяльність на формування предметних компетентностей, пов'язаних із засвоєнням одинадцятикласниками теоретичних понять «постмодернізм» та «постпостмодернізм» (метамодернізм). Для реалізації поставленої мети обираємо культурологічний підхід, який забезпечить реалізацію вимог загальнокультурної лінії: увагу до культурної самоідентифікації учня, орієнтацію його у світі національної та світової культури, розгляд художнього твору в широкому мистецькому контексті. Для формування культурної компетентності одинадцятикласників, пропонуємо поезію Сергія Жадана до 2014 року розглядати як вияв постмодерної культури, а поетичні збірки 2015-2017 років та роман «Інтернат» як реалізацію метамодерного світогляду й метамодерної культури. Для ефективного впровадження розробленої методики, було залучено інноваційні технології, такі як перегляд аудіозапису, де С. Жадан читає власні вірші; метод «Фронтальна бесіда», метод рефлексії,

метод «хмара слів», метод дискусії ; робота в групах: «Діалог поезій»; проєктна робота (відеоролик, подкаст, презентація).

Висновки до третього розділу

У розділі проаналізовано чинні шкільні програми та підручники на наявність в них обсягу матеріалу про художні стилі кінця XX – початку XXI століття та творчість Сергія Жадана. Під час аналізу було виявлено, що у програмі та підручниках рівня стандарту потрібної інформації недостатньо, аби учні мали повне уявлення про стилі постмодернізм / метамодернізм. У підручнику з української літератури (рівень стандарту) для 11 класу за 2019 рік (автор-укладач Авраменко О.) інформація про особистість Сергія Жадана та його творчість взагалі відсутня. Набагато краща ситуація з програмою та підручниками профільного рівня. В обох підручниках повною мірою представлена інформація про художні стилі кінця XX – початку XXI століття та творчість Сергія Жадана. Після аналізу необхідної літератури було розроблено методичні рекомендації щодо проведення уроків з вивчення тем постмодернізм / метамодернізм на прикладі поезії та прози С. Жадана.

Розробки уроків також спрямовані на формування громадянської, культурної компетентностей та автентичного лідерства, що сприятиме реалізації одного з ключових завдань сучасної школи – вироблення громадянської позиції та відповідальності людини в умовах війни, здатність ефективно взаємодіяти з іншими людьми в суспільних інтересах.

ВИСНОВКИ

Поняття «постмодернізм» утвердилося у суспільному житті та культурі другої половини ХХ ст. — початку ХХІ ст. В Україні це явище було пов'язане з двома апокаліпсами – розпадом імперії та Чорнобильською катастрофою, що дало підстави дослідниці Т. Гундоровій назвати цей період в Україні післячорнобильським. Постмодерний час є після-апокаліптичний час. Результати аналізу досліджень філософів, культурологів та літературознавців уможливили підведення підсумків щодо філософсько – естетичних засад постмодернізму: Ознаками постмодерної свідомості є : 1) Підрив ідеологічного простору тоталітарної культури, дегероїзація героя. 2) Словесні ігри та іронічна лінгвістична поведінка. 3) Присутність різномнатіних дискурсів. 4) Вторинність стосовно модернізму і всієї модерної культури. 5) Інтертекстуальність як маніпуляція чужими текстами, цитатами. 6) Відкриття «іншого» й руйнування тотальності соцрадянського зразка. 7) Карнавальна свідомість, що слугує формою самоствердження тогочасного покоління українських авторів, і асоціюється з молодістю, грою, ексцентрикою, масовою культурою.

Наприкінці ХХ ст. дослідники констатували факт «виснаження постмодернізму», причиною якого стали цифрова перебудова суспільства й економіки, поява численних соціальних мереж, невпинна віртуалізація повсякдення, що значно віддалило людину від самої себе, природного середовища, від справжньої реальності. Друга причина та, що безберегий мультикультуралізм поставив під загрозу саме існування національної й європейської ідентичностей. Третя причина – поява у світі терористичних угруповань та держав – терористів, розв'язування інформаційних воєн, а пізніше й демонстрація військової агресії поставили питання відповідальності кожного за те, що відбувається. Здолати ці виклики людство намагається, виробивши філософсько- естетичні засади нового світогляду й стилю, який отримав назву метамодернізм. Цей стиль актуалізував відчуття автентики.

Основні ознаки автентизму: 1) множинність людського поняття правди; 2) біографічний досвід самого автора; 3) документалізм; 4) повернення до уроків історії. В той час, як постмодернізм зосередився на змалюванні *іншої* від совкових персонажів особистості, то метамодернізм пропонує нові екзистенційні категорії – Я, Ти, Ми.

Рання творчість Сергія Жадана відображає стани «постмодерної бездомності» та носить неоавангардний характер. Ключові образи ранніх віршів поета – бездомні маргінали, іммігранти, які переживають психологічний стан кочування, не можуть впоратися з відчуттям крихкості життя. Про це мова у вірші «Смерть моряка річкового флоту», що завершується описом екзистенційної смерті, яку моряк переживає, як сюрреалістичний стан. Вірш – не просто про смерть, а про втрату, про приреченість людини, яка не має великого океану перед собою, а лише вузькі річкові русла. За правилами постмодерної поетики, у вірші наголошується на якихось особливо важливих деталях, поєднується низьке та високе: «вогні малярії» та «голос Діви Марії». Вірш «Він був листоношею в Амстердамі», як і попередній, символізує людину, яка, попри намагання інтегруватися в новий світ, залишається самотньою. Але тут новий світ асоціюється з Донбасом. Цей образ неоднозначний, парадоксальний. З одного боку, Донбас – репрезентант простору свободи, з іншого – совка, профспілок, колгоспної межі. Як і в поезії про моряка річкового флоту, смерть листоноші асоціюється з уповільненням і завмиранням будь-яких рухів, а рядки про Азов, написані 2008 року прочитуються як пророцтво: «Замерзло пальне і стихла мова. / Смерть надійшла із портів, з Азова, / і демон смутку над ними літав».

Вірші С. Жадана, написані до початку російсько-української війни, до 2014 року, поєднують глибоку людяність і поетичну простоту, містику, присутність божественного і фаталізм, що робить текст настільки сильним.

У сучасному світі, в якому війни, на жаль, стали реальністю, реалії такі, що в умовах військової агресії відроджується національна ідея. В українській літературі її виразником в новому метамодерному просторі став С. Жадан. ».

В поетичних збірках 2015-2016 рр. «Життя Марії» й «Тамплієри» поет перебуває у пошуках нової автентичності. Метамодерна самоідентифікація людини відбувається на двох рівнях – індивідуально-особистісному та соціокультурному. На соціокультурному рівні провідне значення для поета має справедливість, а у приватній сфері – любовні стосунки, які формують ідентичність. Поет закликає до інтенсивного, осмисленого життя, навіть якщо воно коротке, до осмисленої смерті за Вітчизну.

В романі «Інтернат» автор виступив проти загарбницького дискурсу насилля. Російський агресор та прихильники його режиму моделюють неоімперську соціальну реальність, яка розглядається як антигуманний соціальний експеримент над людиною і яка не може бути сприйнята в сучасному демократичному світі. Разом з тим через образ донбаського вчителя української мови порушено проблему віднайдення людиною власної ідентичності, необхідності формування громадянської та патріотичної позиції.

Результатом впровадження розроблених методичних рекомендацій будуть сформовані уміння учнів усвідомлювати й пояснювати зв'язок української постмодерної / метамодерної літератур із суспільно-політичними процесами в Україні к. ХХ – поч. ХХІ ст., особливо тими, що стали визначальними для епохи боротьби українського народу проти російського загарбника. В процесі формування культурної й громадянської компетентності та автентичного лідерства одинадцятикласники набудуть умінь розпізнавати зміну естетичних ознак у світовій культурі і мистецтві кінця ХХ – поч. ХХІ ст. В результаті впроваджених методу бесіди та прийому проблемних запитань учні навчаються критично мислити, самостійно знаходять рішення та формують активну життєву позицію, проводять аналогії із сучасним життям, визначають роль прочитаного для особистісного розвитку .

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авраменко О. Українська література (рівень стандарту). Підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Грамота, 2019. 256 с.
URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1237-ukrliteratura-avramenko-11klas.html>
2. Борисюк І. Метафори смерті в поезії Сергія Жадана. *Літературознавчі студії*. № 43, 2015. С. 93-99.
3. Борзенко О. , Лобусова О. Українська література (Профільний рівень). Підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Харків : Ранок, 2019. 256 с.
4. Василенко О. М. Лінгвокультурні концепти «воля / свобода» (liberty / freedom). *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 104. С. 116–119.
5. Вертипорох О. Авторська суб'єктивність у сучасному прозовому контексті: від постмодернізму до метамодернізму (2022). URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/23/part_1/48.pdf
6. Вишницька Ю. Текстова поліваріативність міфологічного сценарію початку як реалізація космогонічних та антропогонічних міфів (на матеріалі поезії Сергія Жадана). *Літературний процес : методологія, імена, тенденції*. № 4, 2014. С. 3-9.
7. Воздвиженський К. Інтернат: війна пахне мокрою псятиною. Новий роман нарешті дорослого Жадана. URL: https://texty.org.ua/articles/79859/Internat_vijna_tkhne_mokroju_psatynuju_Novyj_roman-79859/
8. Гребенюк Т. В. Свобода й етика в літературі метамодерного світу: український вимір. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Філологія. 2018. Вип. 78. С. 160–164.
9. Гребенюк Т. Спільний біль, війна й ідентичність: національна специфіка українського літературного метамодернізму (2022). URL: <http://surl.li/nkzkpt>

- 10.Гребенюк Т. В. Художня культура українського постмодернізму (на матеріалі сучасної прози). Навчальний посібник з курсу “Культурологія”. Запоріжжя, 2007. 136 с.
- 11.Головченко Н. Про «відмороженого» Пашу Сергія Жадана. URL: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2018/05/24/072033.html>
- 12.Гундорова Т.І. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. К. : Критика, 2005. 265 с.
- 13.Данчишин Н. В «Інтернаті» «нікого не шкода». Рецензія на роман Сергія Жадана. URL: <https://artefact.org.ua/literature/v-internati-nikogo-ne-shkoda-retsenziya-na-roman-sergiya-zhadana.html>. Назва з екрана, 24.01.18.
- 14.Демченко А. Національний міфосвіт збірки Сергія Жадана «Життя Марії». URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/4908/%D0%94%D0%B5%D0%BC%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%90.%20%D0%92.%20%D0%9D%D0%B0%D1%86.%20%D0%BC%D1%96%D1%84%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
15. Демченко А. Міфопоетична танатологія у ліриці Сергія Жадана. URL: [file:///C:/Users/%D0%98%D0%BD%D0%BD%D0%B0/Downloads/4527-4378-1-2-20200205%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%98%D0%BD%D0%BD%D0%B0/Downloads/4527-4378-1-2-20200205%20(1).pdf)
16. Діалоги: Сергій Жадан та Юрій Андрухович. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=wGRCQfurHfM>
17. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-882808>
- 18.Жадан С. Життя Марії: Книга віршів і перекладів (Чернівці: Meridian Czernowitz; Книги — XXI, 2015).
19. Жадан С. Тампліери. Поезії. Чернівці: Книги — XXI: Meridian Czernowitz. 2016. 120 с.
20. Жадан С. Інтернат [Текст]: роман. Чернівці: Meridian Czernowitz , 2017. 336 с.

21. Жадан С. Динамо Харків Поезії. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2023. 317
22. Зборовська Н. Код української літератури : Проект психоісторії новітньої української літератури. Монографія. К. : Академвидав, 2006. 504 с.
23. Інтерв'ю Юстини Добуш із С. Жаданом : «Мова, як шкіра, має постійно оновлюватись...» URL : [http : // blog.yakaboo.ua.>zhadan-inter](http://blog.yakaboo.ua.>zhadan-inter).
24. Коваленко Л., Бернадська Н. Українська література (рівень стандарту). Підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2019. 256 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1280-ukrlit-kovalenko-11-klas.html>
25. Лаптеєва Ю. О. Інтерпретація ініціаційного міфу в романах Ніла Геймана «Небудь-де» й Сергія Жадана «Інтернат». *Гуманітарні науки*. 2019. № 1. С. 9–13.
26. Литвин Л. Збірка Сергія Жадана «Життя Марії» : Марійний дискурс. *Молодий вчений*. № 12 (39), грудень, 2016. С. 366- 369, URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/12/88.pdf>
27. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 608 с. (Енциклопедія ерудита).
28. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т.2 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 624 с. (Енциклопедія ерудита).
29. Лой О. Інтерв'ю із Сергієм Жаданом від 8 січня 2016 року. URL: [http:// glavcom.ua](http://glavcom.ua)
30. Манюков О. Метамодернізм у пошуках нової автентичності. Дисертац. на здобуття наук. ступеня доктора філософії. Харків, 2023. 193 с. URL: https://karazin.ua/storage/static-content/source/documents/aspirantura/zakhysty/maniukov/Maniukov_diss_merged.pdf
31. Нова парадигма освіти у глобальному світі. URL: <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/15/53>

32. Онікієнко І. Полідискурсивність роману Сергія Жадана «Інтернат» // Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету : зб. наук. праць. Кривий Ріг: ФОП Маринченко С.В. , 2019. Вип. 19. С.77-90. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=stfil_2019_19_8
33. Онікієнко І. С. Жадан – виразник національної ідеї в епоху Другого Модерну // Наукові праці Кам'янець – Подільського національного університету ім. І. Огієнка: Філологічні науки: Вип.44. – Кам'янець – Подільський: Аксіома, 2017. С.24–28. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/2341/Naukovi-pratsi-K-PNU-im.I.-Ohienka-Filolohichni-nauky-Vyp.44.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
34. Пахаренко В. Метамодернізм як мистецький напрям(2021). URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/728820/1/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC.pdf>
35. Поліщук Я. Література ХХІ століття: прогностичний начерк. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2013. Вип. 2. С. 67–70.
36. Слоньовська О. , Мафтин Н. Українська література (профільний рівень) підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Літера ЛТД, 2019. 320 с.
37. Сучасна українська література кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. : (для ст. шк. віку) : Упорядкув. текстів, передм. І. Андрусяка. К. : Школа, 2006. 464 с.
38. Українська література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (Автор Р. Мовчан). 10-11 класи (рівень стандарту). 2017. URL:

<https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/ukr.lit.-10-11-profilnij-riven.pdf>

39. Українська література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (Автори Г. Усатенко, А. Фасоля). 10-11 класи (Профільний рівень). 2017. URL: <https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/ukr.lit.-10-11-profilnij-riven.pdf>
40. Ушкалов Л. Ловитва невлонного птаха: життя Григорія Сковороди. Київ: Дух і літера, 2017. 368 с. URL: <https://surl.li/fsff>
41. Філософія «післяжиття». Ярина Черногуз про неоекзистенціалізм в українській літературі. Есе від 18. 10. 2024. URL: <https://chytomo.com/filosofia-pisliazyttia-iaryna-chornohuz-pro-neoekzysentialsializm-v-ukrainskij-literaturi/>
42. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза: Постмодерний період : навч. посіб. Київ : Академія, 2008. 248 с.
43. Харчук Р. «Еволюція Жадана-поета». «Слово і час» , 2024, №4 <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/1150/1006>
44. Шаф О. Мотив мандрів у творчості Сергія Жадана в контексті «Маскулінної безпритульності». *Таїни художнього тексту (до проблеми поетики тексту)*. 2012. Вип. 14. С. 91–98.
45. Шаф О. Біблійний дискурс у творчості Сергія Жадана : концептуальність та функціональність. URL: <http://ukrsence.com.ua/> Назва з екрана, 21.11.16.
46. S.Abramson. Ten Basic Principles of Metamodernism (2017). URL: https://www.huffpost.com/entry/ten-key-principles-in-met_b_7143202